727

SİVAS
KÖY
ÇORAPLARI

727

ÖN SÖZ

Memleketimizde kadın el sanatları arasında en fazla örme işlerine tesadüf edilir. Köyde veya şehirde olsun bir kadının ev işleri dışında boş kalan zamanlarını faydalı geçmesini bu işler sağlamaktadır.

Örme işleri genel olarak yapıldıkları araçlara ve kullanılan malzemeye göre kalın ve ince olarak iki kısma ayrılır. İnce örgüler iğne, tığ, mekik gibi araçlarla yapılır. Malzemeleri ipek ve pamuktan muhtelif renklerde ince ipliklerdir. Kalın örgüler ise şişlerle örülür; malzemelerini yün, pamuk, ve keçi kılları teşkil eder.

Köy kadınları arasındakalın örgülerden çoraplar başta gelen işlerden sayılır. Esasen çoraplar çarşıdan satın alınmaz. Her ev ördüğü çorabı giyer.

Kalın örgülerde iki ve beş şişle yapıldıkları için ayrıca iki kısma ayrılır. Bunlardan beşşişle çorap ve eldivenler; iki şişle çorap ve eldivenler dışında giyime ait kazak, süeter, atkı... gibi şeyler örülür.

Çoraplar düz ve nakışlı olmak üzere başlıca iki nevidir. Düzler, malzemelerinin Tabii renginde olur. Nakışlılar ise muhtelif renklerde motifleri ihtiva eserler. Bunlardan gerek düz ve gerek nakışlı olanlar bölgeden bölgeye değişmekte ve her ikisinin de ayrıca nevileri bulunmaktadır.

Nakışlı çoraplara genel olarak orta Anadoluda daha fazla tesadüf edilir. Bu çorapların motif ve renk bakımından arzettikleri kıymetleri kadar bu bölgelerden her köyün gelenek halinde muhafaza edegeldiği bazı şekil ve renk özellikleri taşıması da dikkate değer.

Ankara ve derlemenin yapıldığı Sivasta şehire inen köylülerin hangi köyden olduklarını çoraplarından anlamak mümkündür. Sivasta bu özellik daha geniş bir ölçüdedir. Meselâ: Bazı köylüler arasında evli, bekâr, yeni evlenmiş olanlarla çoban, arabacı ve büyük arazi sahipleri yanında çalışan işçileri çoraplarından ayırdetmek kabildir. Diğer bazı köylerde ise aynı kökten olan bir ailenin aynı renk ve şekillerle örülmüş çorap giydikleri de görülür.

Uzun bir araştırma neticesinde elde edilmiş örneklerle meydana getirilmiş olan bu eser, Sivas şehri civarındaki köylere aittir. Bu geniş bölgede giyilen çoraplardaki renk ve motiflerin terkip ediliş-lerine göre gösterdikleri en karakteristik şekiller tesbit edilmiş ve tezyini mahiyetlerinin belirtilmesi için motiflerin nevilerine ait genel bilgi verilmiştir. Ayrıca bu motiflerin isimlerini açıklayan bir cetvelde eserin sonuna eklenmiştir.

Kenan Özbel

SİVAS ÇORAPLARINDA MOTİFLER

Giyime ait bir eşyanın muayyen maksatlara cevap verecek bir şekilde süslenmiş olmasına ilk defa Sivas çoraplarında tesadüf edilir. Bu maksatlar san'at güzelliği içinde ifadesini bulmuş ve böylelikle bir eşyanın temin ettiği ihtiyacın üstüne çıkarılmıştır.

İptidai usullere göre hazırlanmış bir malzemenin basit araçlarla işlenerek fikrî ve ruhî bir ifadeye vasıta yapmak kudretini gösteren mütevazi bir köylü kadınının elidir. Bu kadının başardığı diğer işlerden bir çoğu gibi bunlar da kendi muhitleri içinde tanınakalmış ve büyük bir ihmalin karanlığından henüz aydınlığa çıkarılamamıştır.

Halbuki bir çok san'at ve medeniyetlerde hissesi olan ve ayrıca mustakil bir san'at ve medeniyete sahip bir milletin san'at varlığında bu kadının da emeği vardır.

Sivas çoraplarını bu meyanda göstermekle millî bir san'at geleneğinin çok eski zamanlarına kadar gidebilmek fırsatı bulunmuş olur.

Süsleme san'atlarının hiçbir şubesi diğerinin tesirinden uzak kalmış değildir. Gayet tabii olan bu olaydan en az faydalanmış olarak Sivas çoraplarındaki motifleri göstermek mümkündür. İçlerinden ancak pek azına halı ve kilimlerde tesadüf edilir. Diğerleri örücülerin şahsî buluşlarından ibaret olup zamanla muhtelif ellerde işlene işlene gelişerek çeşitleri çoğalmıştır.

Türk süsleme san'atlarında motifler işlendikleri eşyaların işçiliklerine göre muhtelif üslûplar arzeder. İslâmiyeti müteakip zamanlarda mimariye ait süsler de dahil olmak üzere bu üslûplar yedi tarihî devreye ayrılmıştır.(1)

Bu devirlerde kullanılmış olan motiflerden birçoklarına halıda, çinide, kumaşlarda, tahta oymalarında, tezyip ve el işlemelerinde az bir farkla aynen kullanıldığı müşahede edilir. Çoraplarda ise bunlara tesadüf edilmediği gibi motif nevileri de daha çeşitlidir. Bu bakımdan çoraplardaki motiflerde bu motiflerin terkip edilişlerindeki özelliği yukarıda işaret ettiğimiz tarihî üslûplar arasında tali bir üslûp olarak göstermek te mümkündür.

Çoraplara ilk bakıldığı zaman üzerlerindeki süsler halı ve kilimlerdeki işlenişlerine benzeyen bir manzara gösterir. Ancak iyi bir

(1) Tarihî motiflerimiz hakkında fazla malûmat almak için bak: Celâl Esat Arseven (San'at ansiklopedisi) Cilt 2 .

incelema neticesinde aralarındaki bariz fark anlaşılır.Yalnız bazı çorapların zıbılı,cicim gibi çok kere iki kişi tarafından dokunup kilim ile kumaş arasında bir nevi dokumalara benzeyenleri vardır. Bu nevi çoraplar kilimlere benzerler ve örneklerine Sivas çorapları arasında pek az tesadüf edilir.(11)

Çorap işleri bazı bölgelerde erkekler tarafından da yapılır.Fakat bunlar daha ziyade düz ve basit örgülerdir.Ayrıca şehir kadınları tarafından da köylü çorapları imal edilerek pazarlarda satışa çıkarılır. Bu çoraplar köylüler tarafından giyilen modellerin aynıdır.Bazı bölgelerde de köylü kadınları tarafından örülerek pazarlara getirilmiş çoraplar da görülmektedir.

Bunların müşterileri çoklukla şehirde yaşayan köylülerdir.

Çoraplara ait malzemeler eskidenberi bilinen usullere göre köylü kadınları tarafından köyde hazırlanır.Tarla ve ev işleri dışında yapılan bu hazırlıklardan sonra her fırsattan istifade edilerek örülür.Bazı yerlerde bu işleri kış günlerine bırakıldığı da görülmüştür.Böyle zamanlarda her kesin elinde örgüleri olduğu halde bir evde toplanır ve eğlenceli bir hava içinde çalışırlar. Böylelikle yeni başlayanlar veya hiç bilmeyenler bilenlerin yanında yer alır ve ancak ağızla yapılan tariflerle örgü ajur ve nevileri öğrenirler.

Her mevsim tekrarlanan bu çalışmalar sayesinde eski motiflerin yanına yenileri ve eski terkiplerden başka türlüleri katılır. Çok zaman yeni buluşlar gizli tutulur. Ya bir düğün gününde teşhir edilen cihaz eşyaları arasında yer alır veyahut hediye edilmek suretiyle meydana çıkar. Bu yeni buluşlar güzelliği nisbetinde ilgi uyandırır ve beğenenler tarafından kopye edilerek yayılır.

Tarhî süslerimizdeki motifler dışında bunları başlıca yedi nevi içinde toplamak mümkündür.Onlarda şunlardır.

1- Senbolik motifler.(Sanatçının ruhî hayatına ait duygular.Neş'e elem,aşk,hasret,inkisar,ve muhteliF kaprisleri ifade eden şekiller.)

2- Çiçek ve meyveler.(Çoğunlukla mahalli çiçeklerle mahalli meyvelerin istilize dilerek meydana getirilmiş şekilleri .)

3- Hayvan şekilleri.(Karınca, pire,kuş,yılan,deve... gibi hayvanların istilize edilmiş şekilleri.)

Bunlar arasında eski gelenek-

(11) Sivas çoraplarına ait hazırlanmakta olan ikinci ciltte bu nevi çoraplar hakkında daha fazla malûmat verilmiştir.

[illegible]

[illegible]

[illegible] kullanılmıştır.)

[illegible] **kullarla şimendifer,uçak...**

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] dar [illegible] pak, taban ve [illegible]

[illegible]

[illegible] ve [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [

[illegible] lar. [illegible] b[illegible]
ranlar çoklukla yabii renkte [illegible]
[illegible] ulur. Sen [illegible]
arak örülmüş bir kenardan sonra
[illegible]zlarında ikiyi bulur. İkinci ke-
nar çorabın [illegible] ile [illegible] kenar-
dır. Nakışlar bu iki kenarın tam
[illegible] [illegible] nakış nevi-
leri çoklukla dal şeklindedir. Ba-
ze [illegible] [illegible] sibi kücük
motif [illegible] işlenir.

[illegible] çoraplar köylerde giyildi-
i biri ayrı [illegible] ivas [illegible] ir
[illegible] giy[illegible]
[illegible] üzerine renkli bir bir motif
işlenmemiş bir mevinede bunlar ara
[illegible]

[illegible] bây çorapları: Erkeklere
[illegible]tur. Dizge çoraplarının üst
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]ir. Üzerindeki desenler muh
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [

[illegible] istedikleri tonları elde ettikleri [illegible]r.

[illegible] reçeler, [illegible] eskiyinceye kadar devam eder. Böylelikle reçelerin [illegible] daha [illegible].

[illegible] renkler üzerine koyu renkler kullanılmıştır. Bu [illegible] şekle [illegible] tetik ile bir [illegible] ide edilmesi [illegible]

[illegible] rak bir veya daha fazlası ele al[illegible]

[illegible] ler, ister [illegible] ve ister se siyah olsun diğer tali renkler ele alınış [illegible] rafına [illegible] ip yerleştirerek yor mak suretiyle temin edilir. Mütelif eserde tasvir edilen bu [illegible] lerin çoraplarda büyük bir istatistikle tatbik edilmiş olarak görmekteyiz. Bazılarına [illegible] olarak ele alınmış olanlar diğerlerinden esas renk olarak belirmektedir. Bu suretle el de edilmiş reçeleri izah etmek için [illegible] ifeler doldurmak lâzımdır.

[illegible] renk [illegible] eski bir geleneğin ve fitri bir istidadın temin ettiği zevk, [illegible] elinde ve [illegible] başka bir anlayışla meydana çıkarıştır. Seri teşkil eden örnekler, bizi [illegible] bir dikkat ve anlayışa [illegible]

[illegible] renklerin kendi ne göre bil[illegible] li vardır. [illegible] sanat [illegible] türüne göre [illegible]. Şekiller bir [illegible] milletler [illegible] [illegible] bir [illegible] ve [illegible] bilgisinin [illegible]

[illegible] lerle [illegible] bilgisine sahip olmaları bile tatbik [illegible] dir.

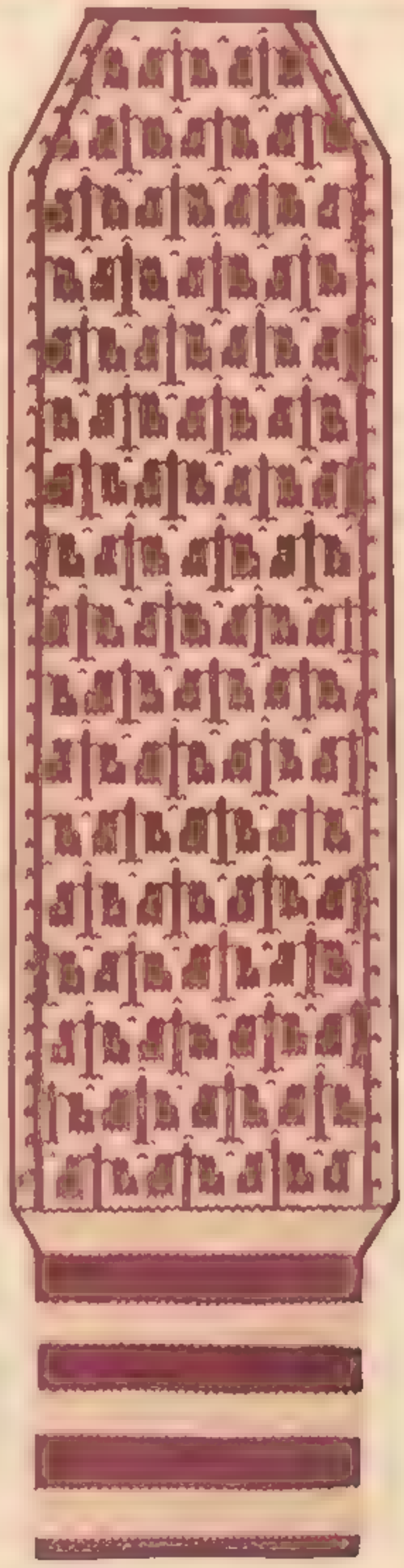

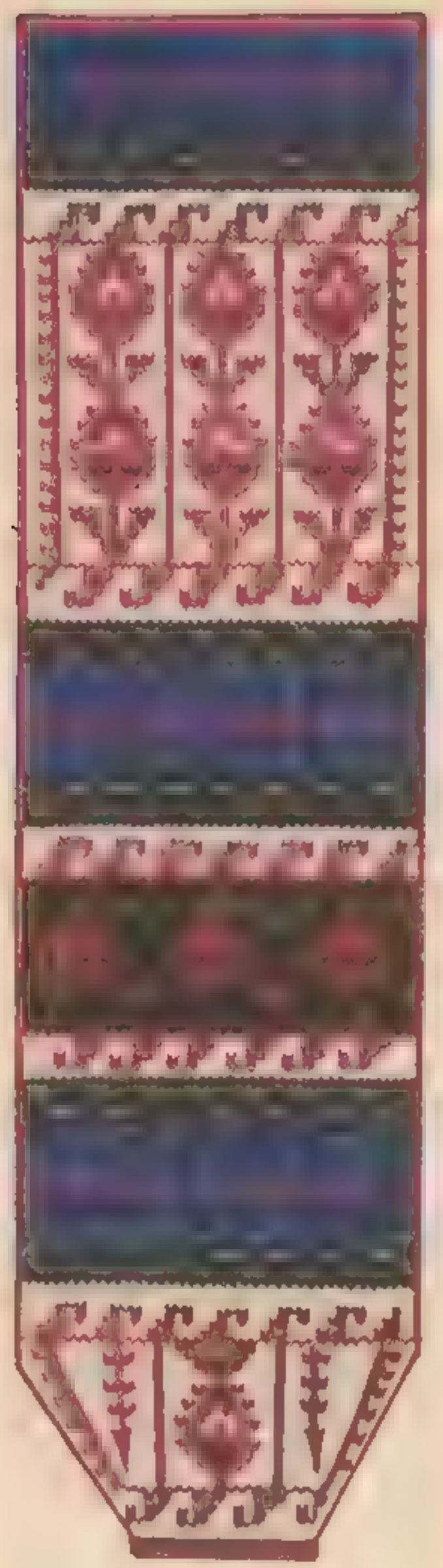

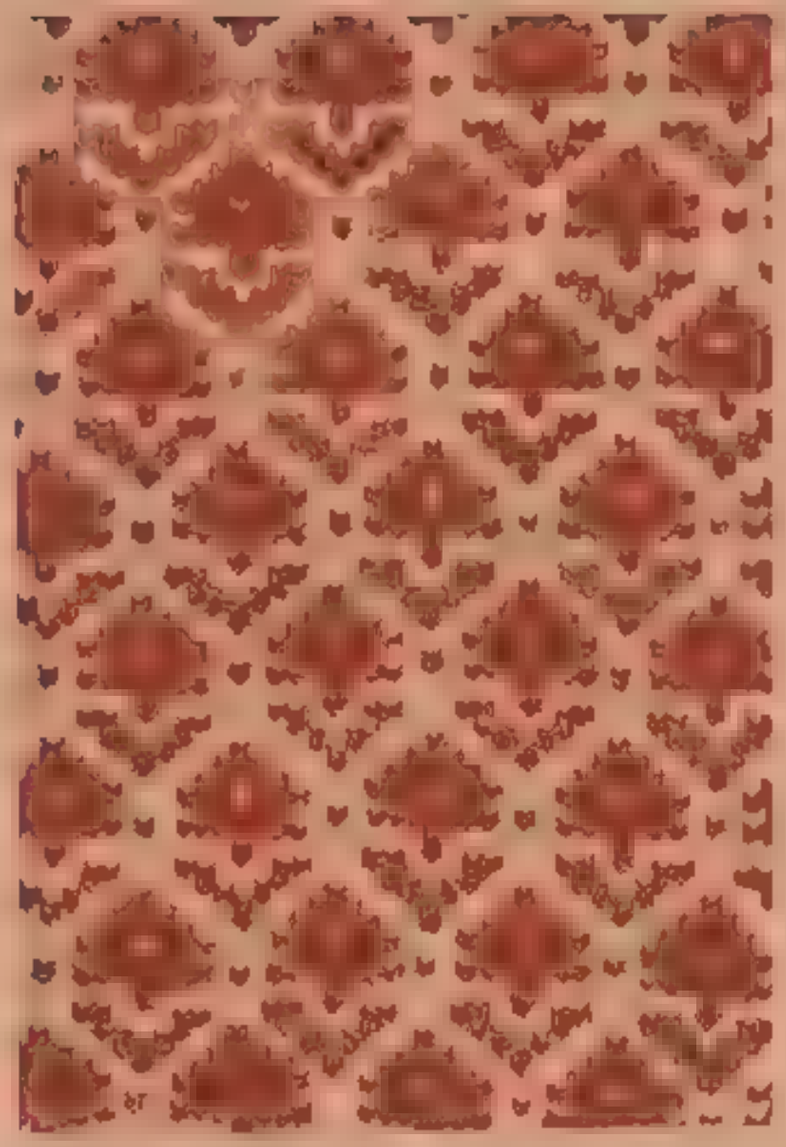

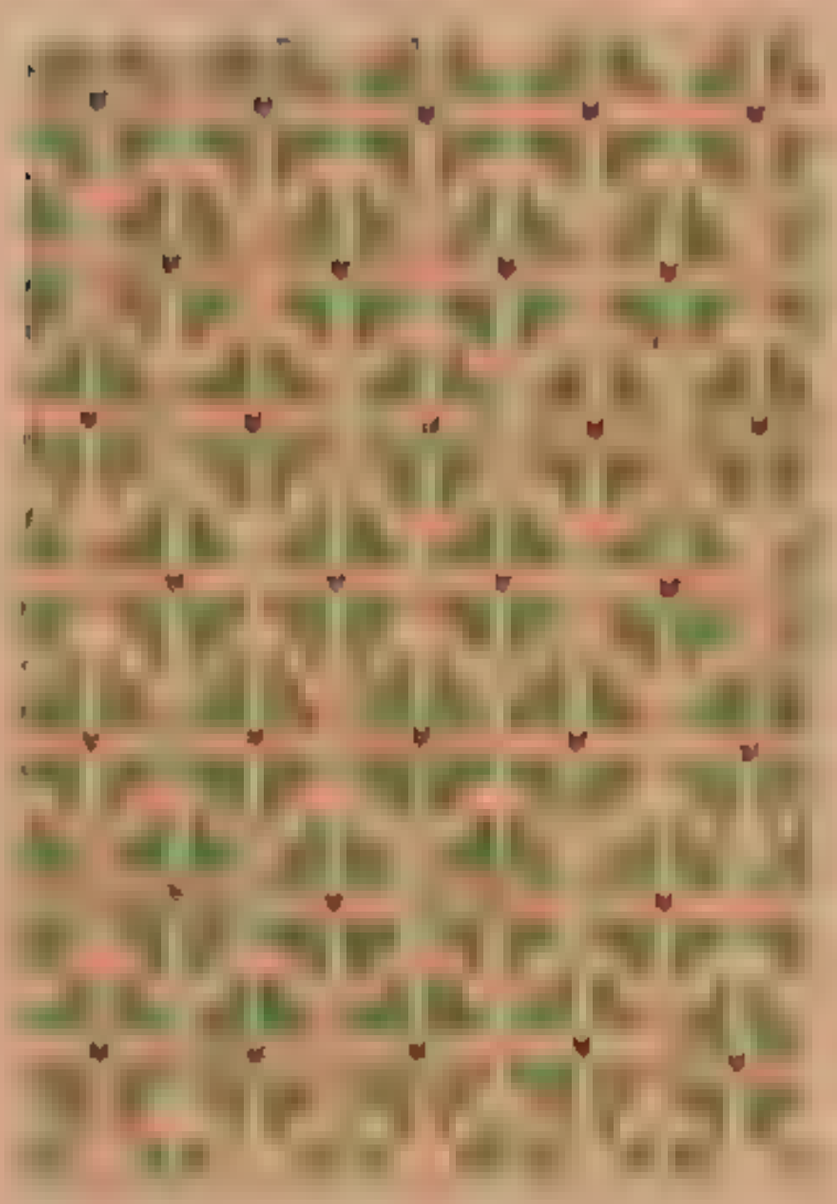

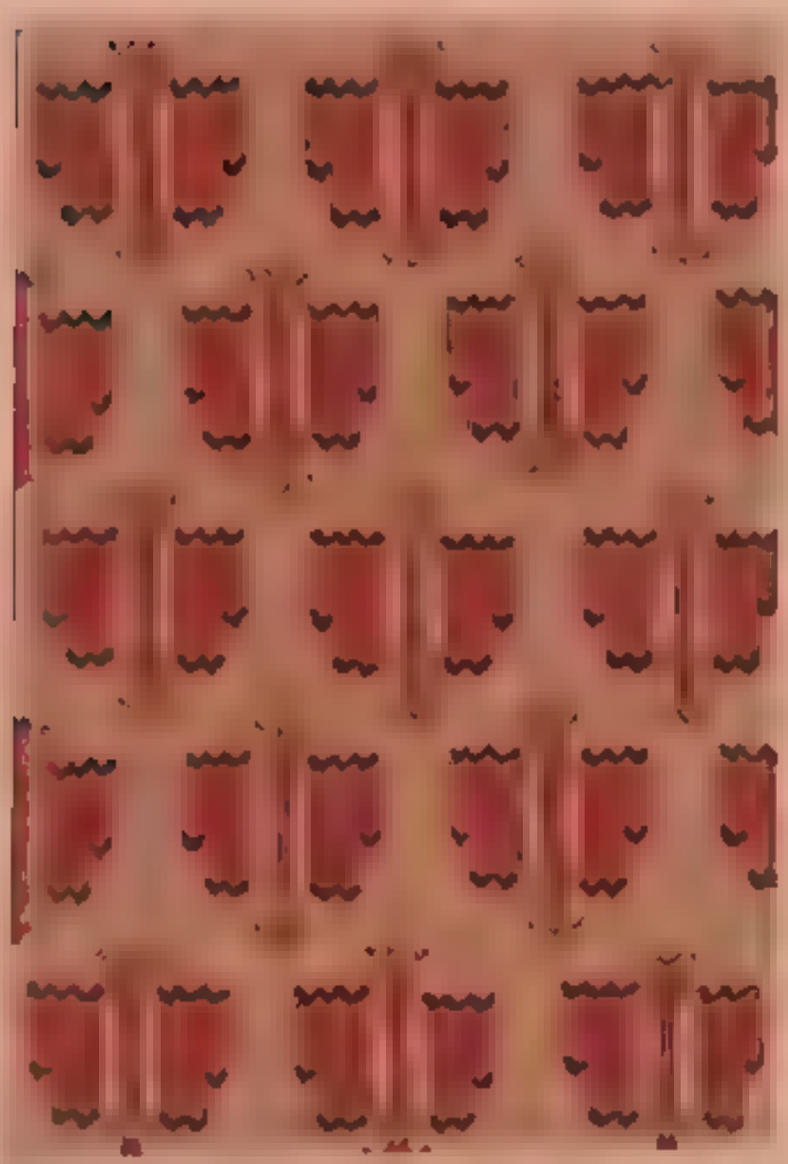

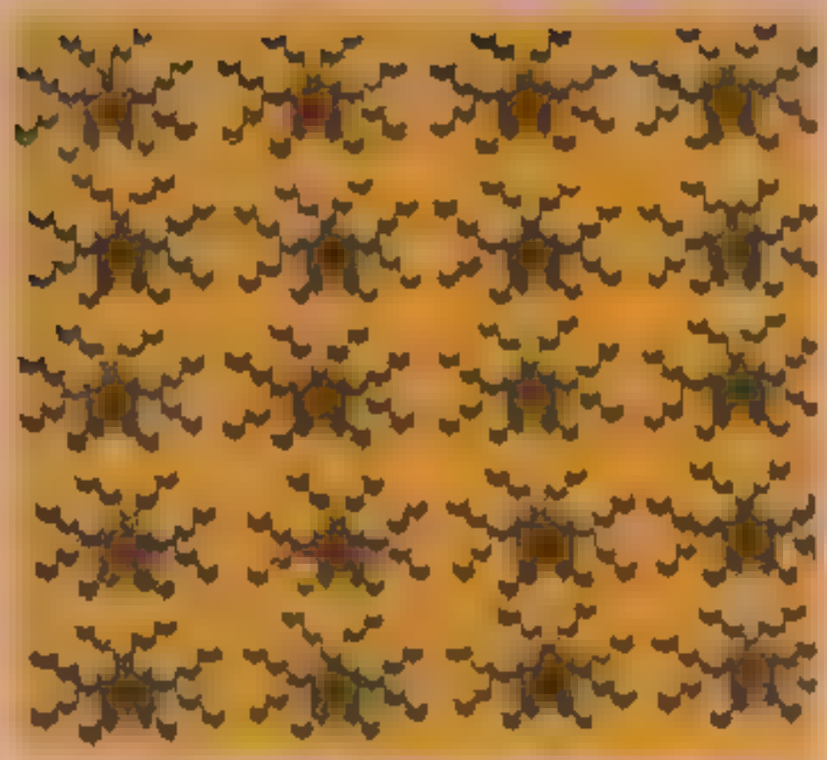

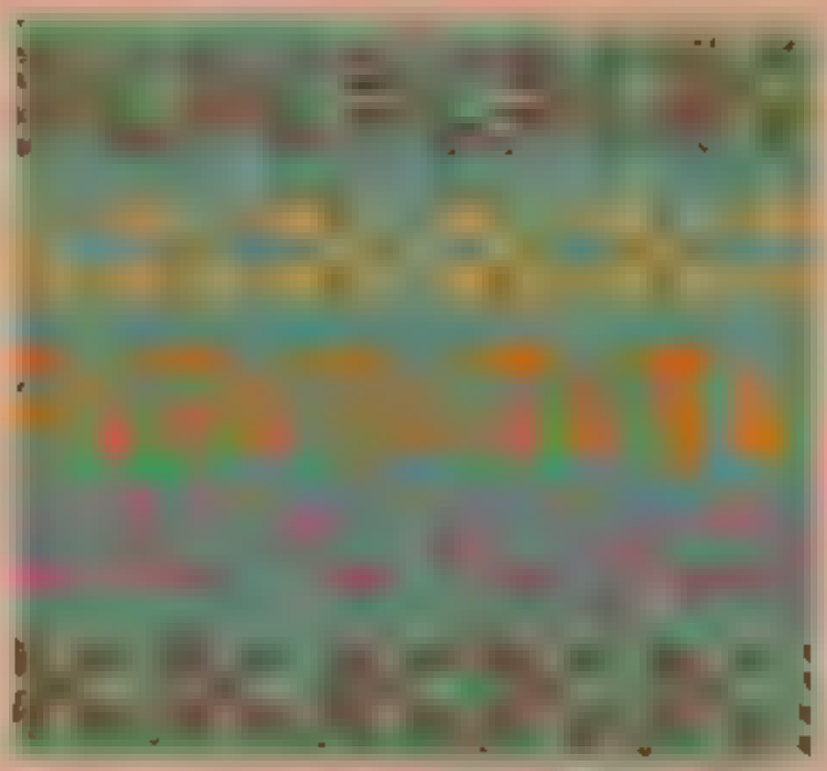

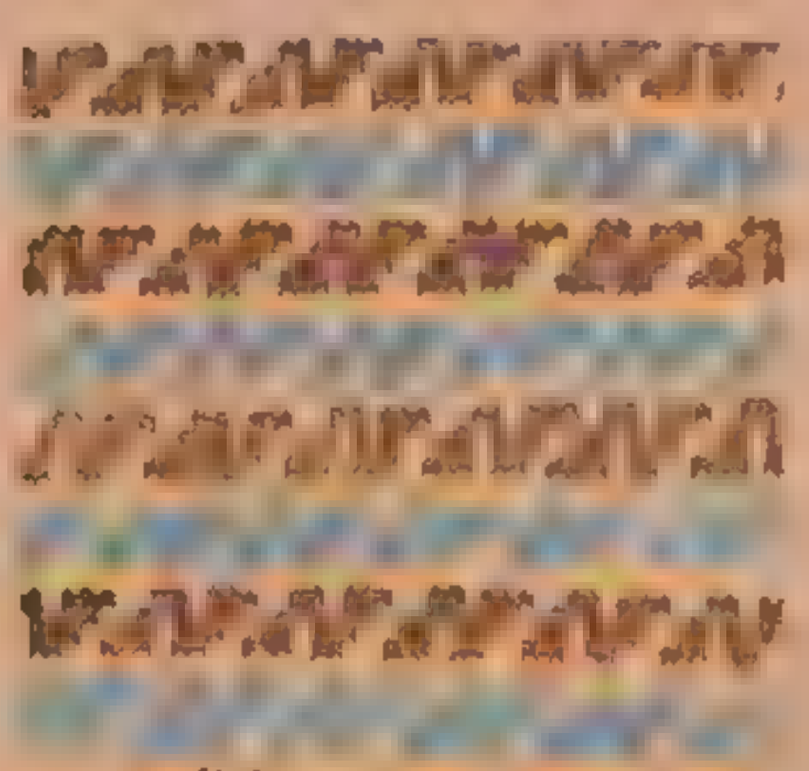

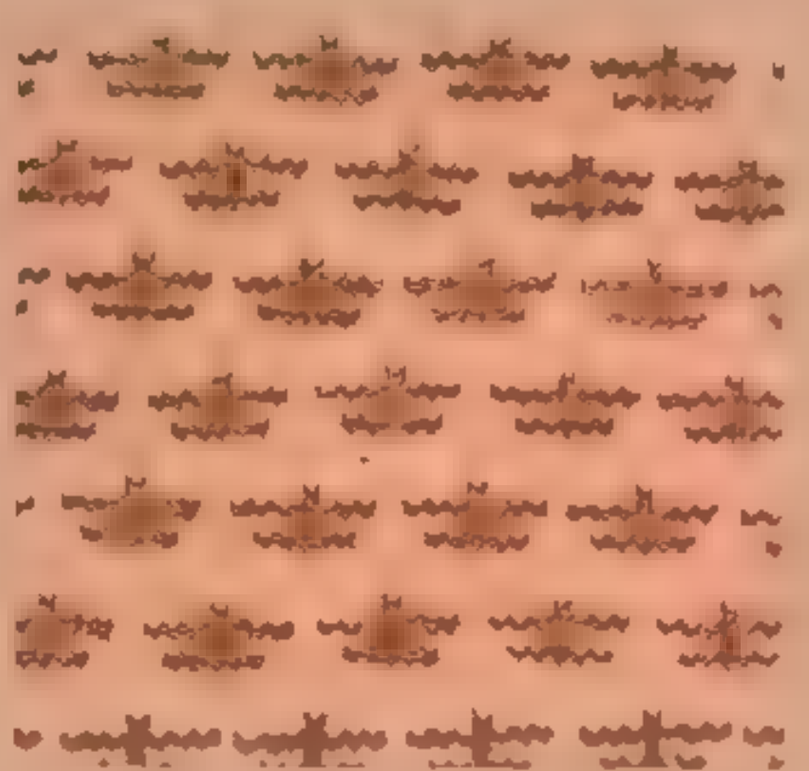

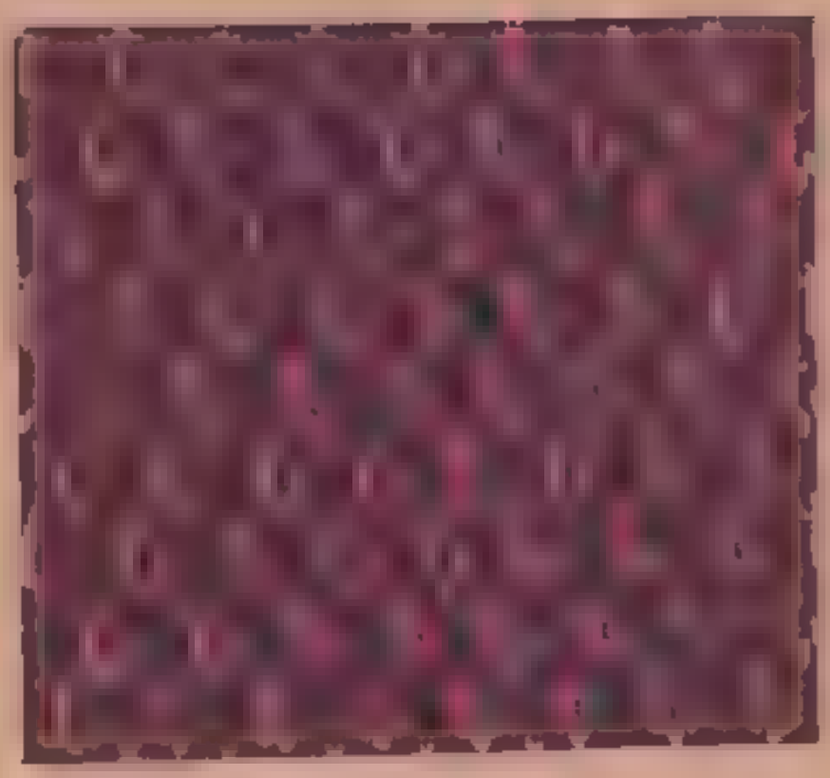

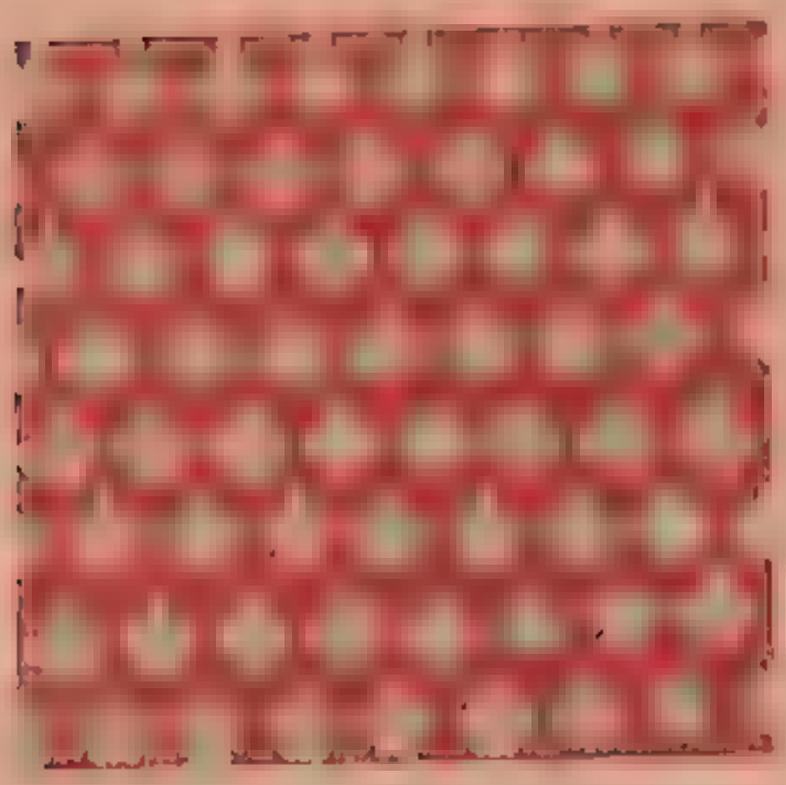

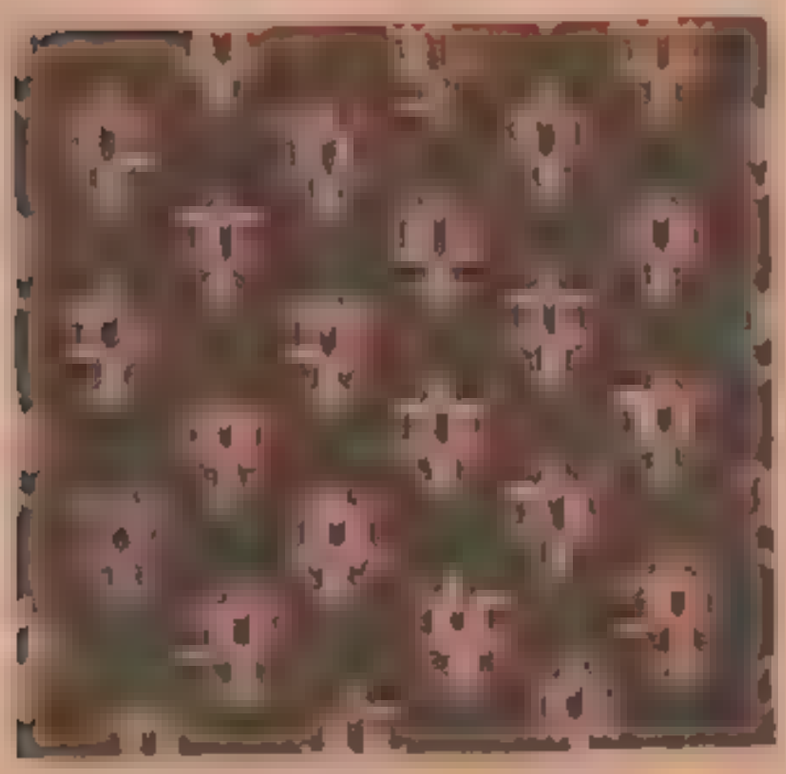

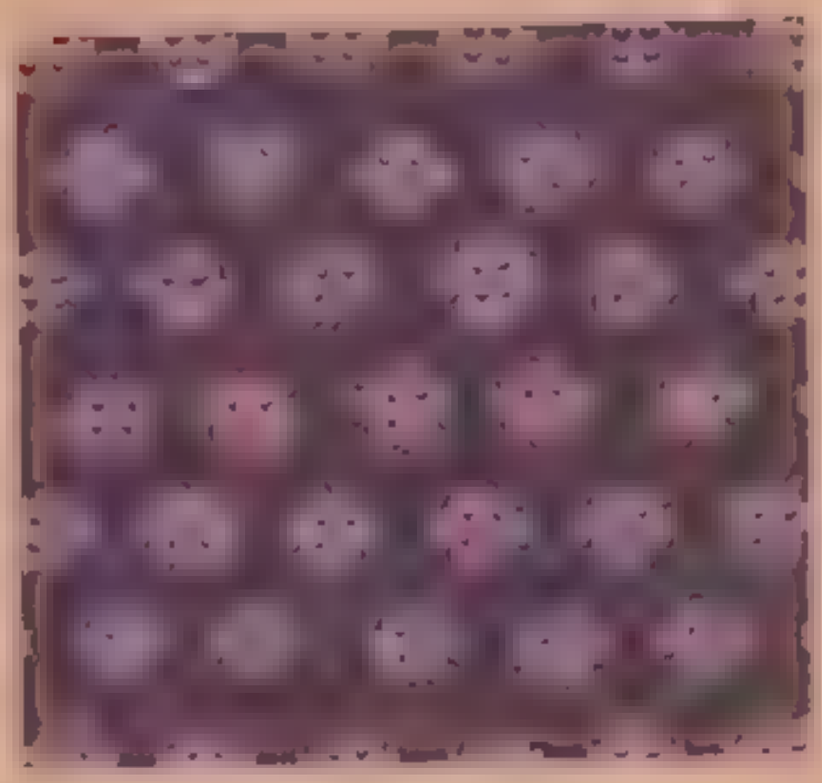

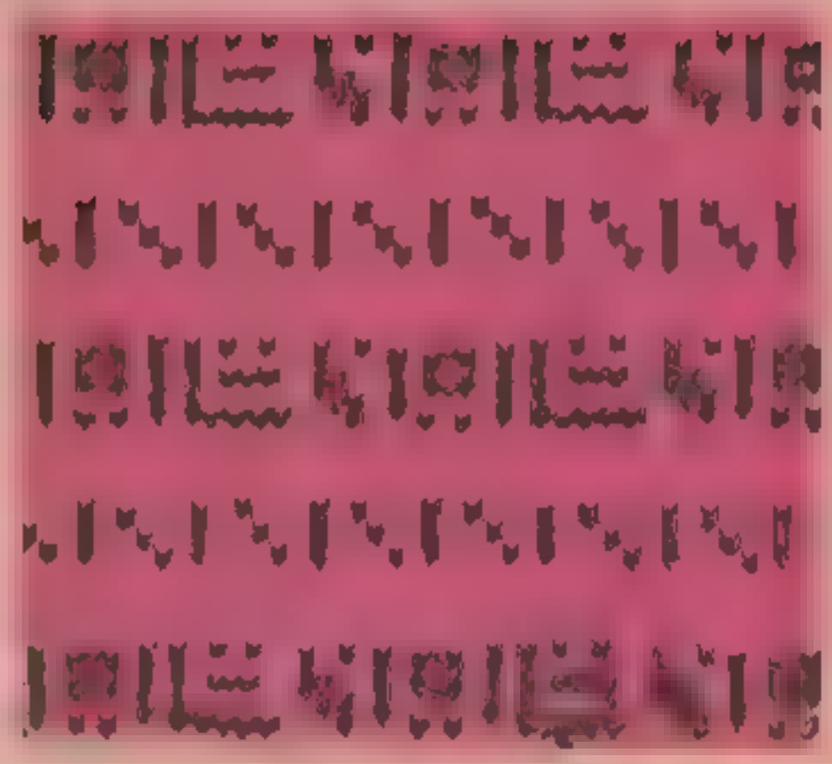

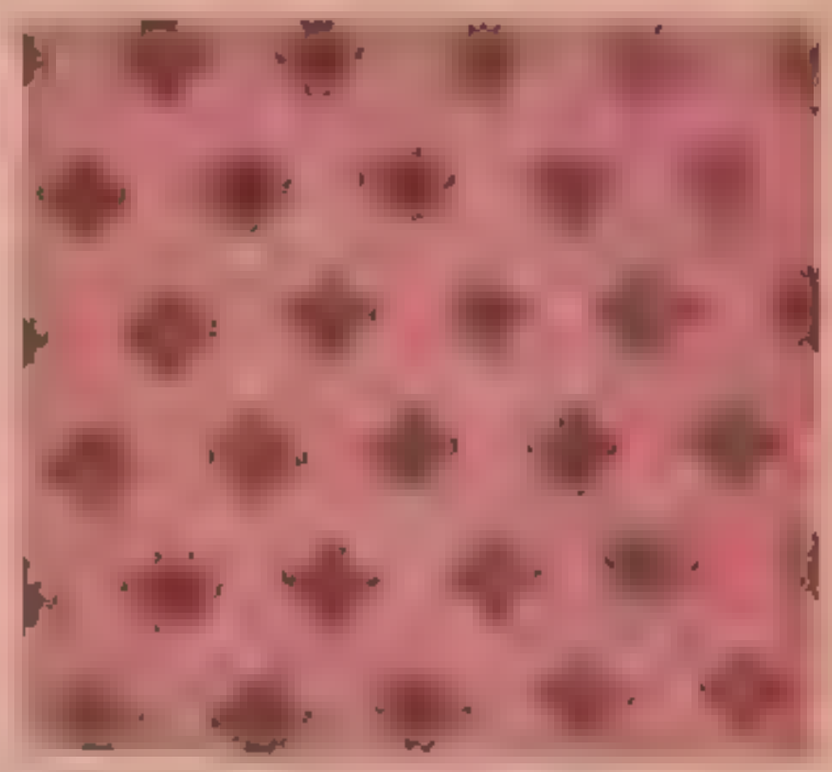

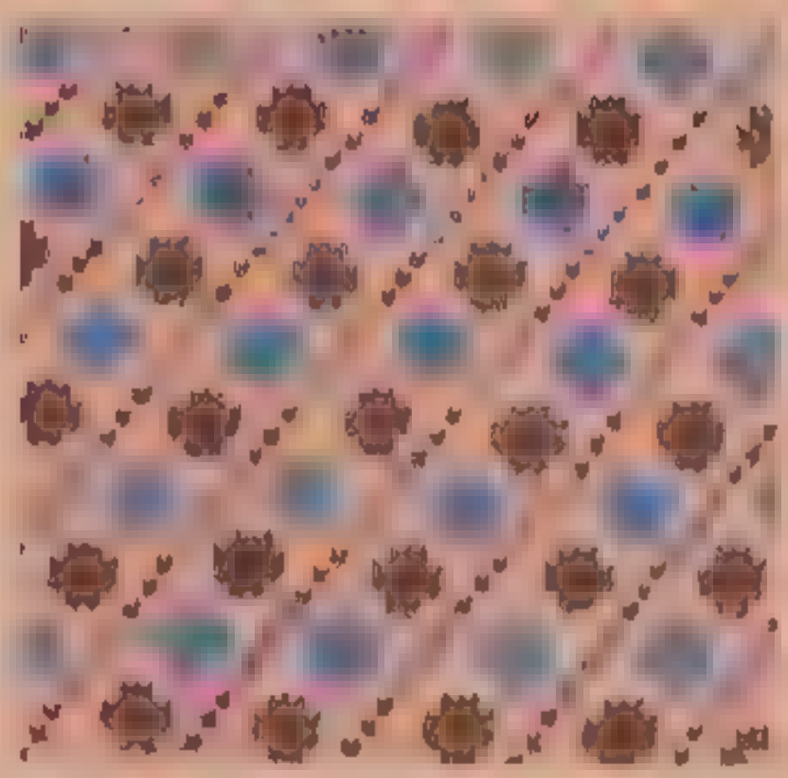

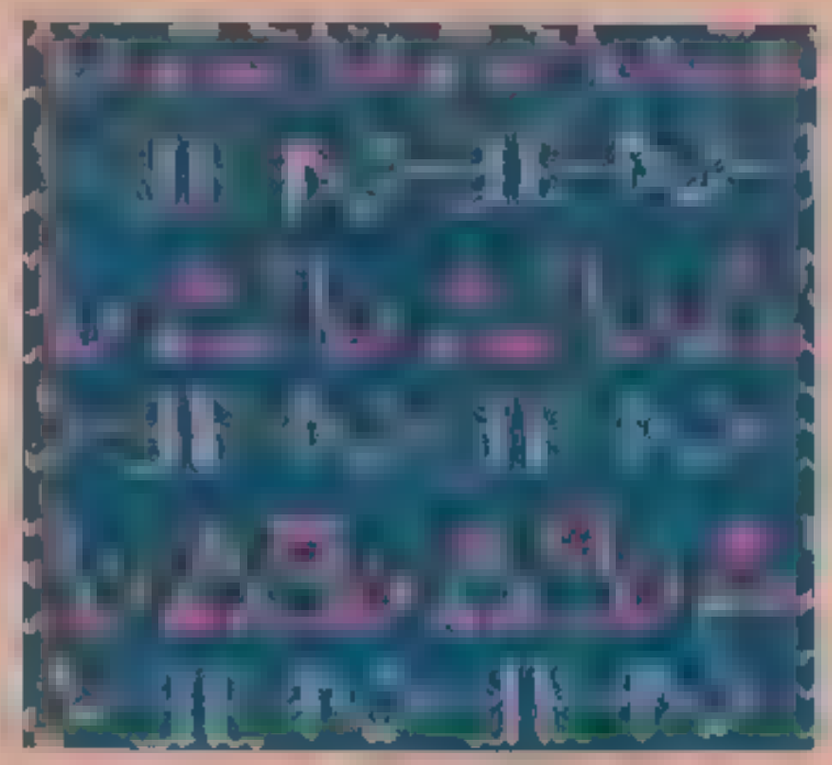

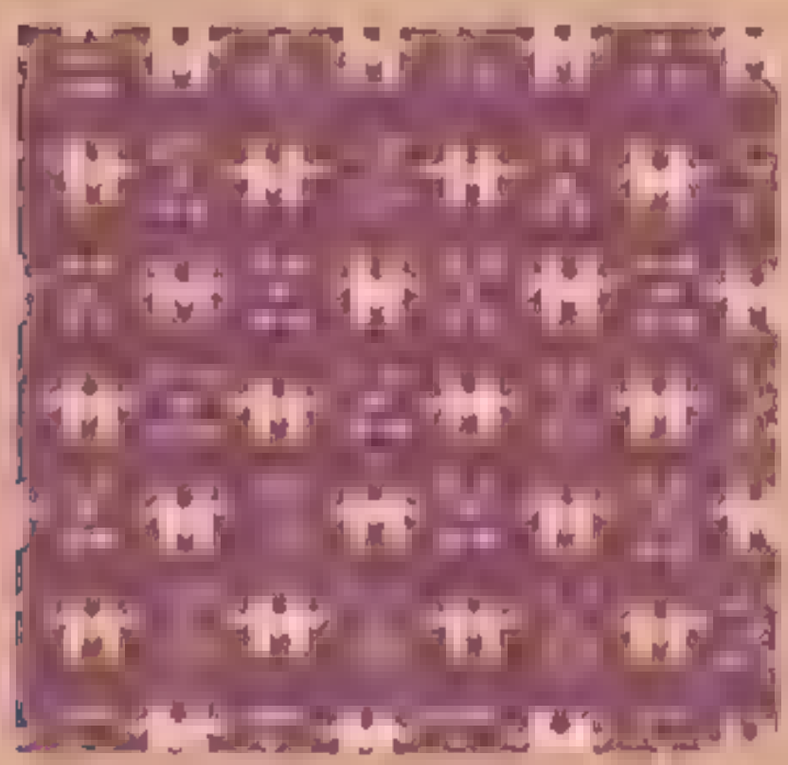

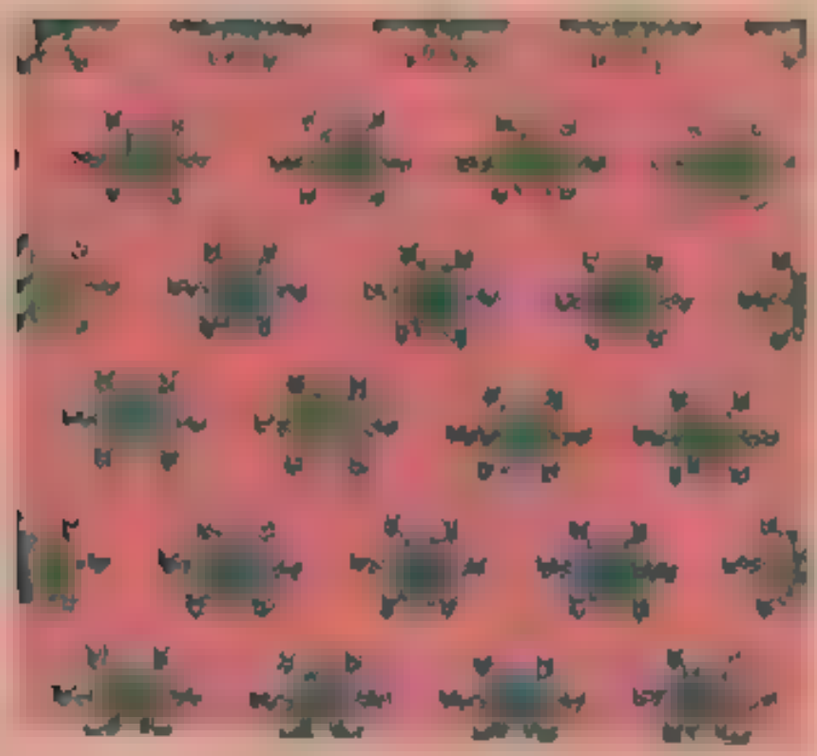

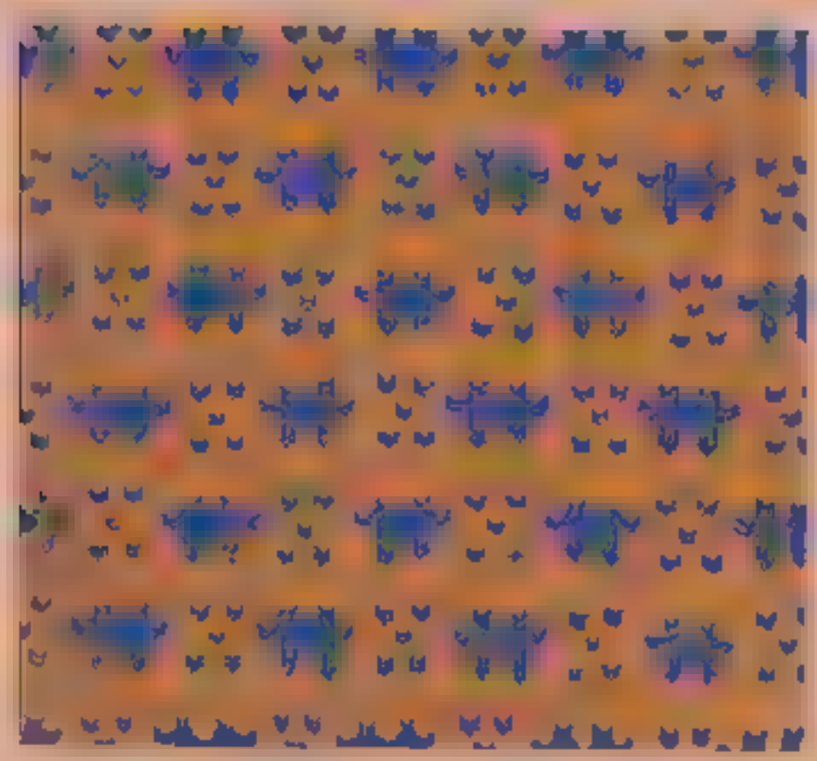

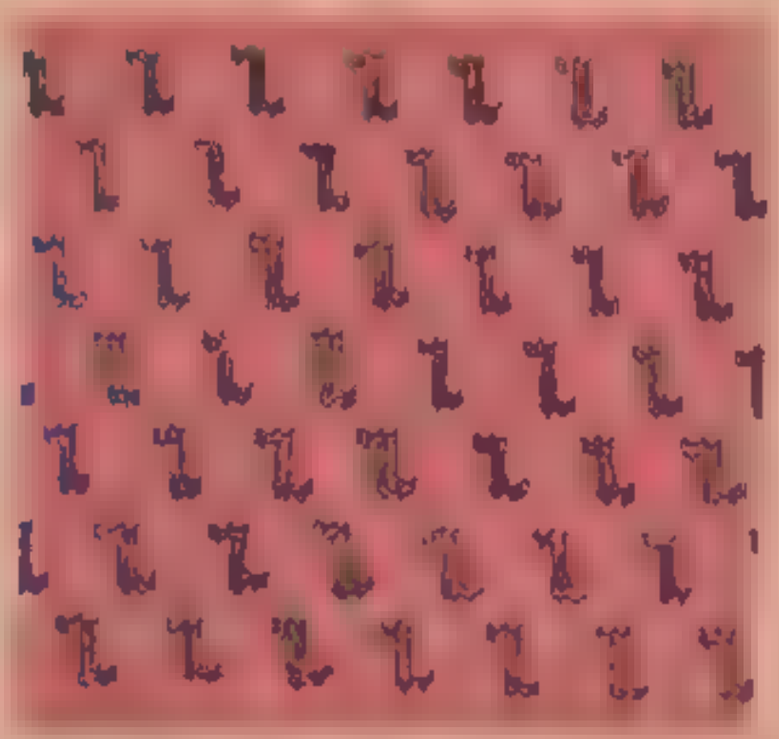

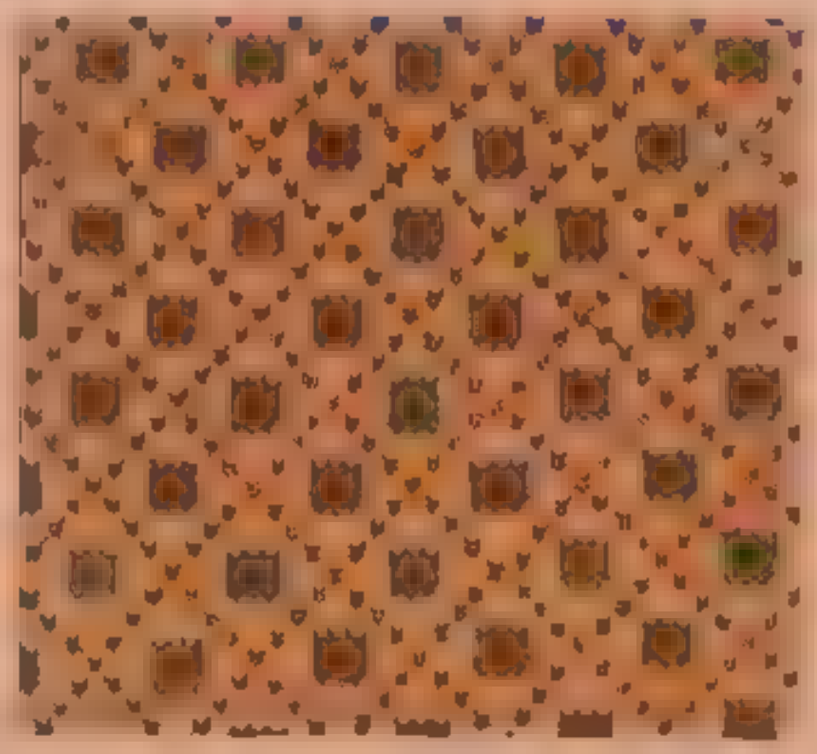

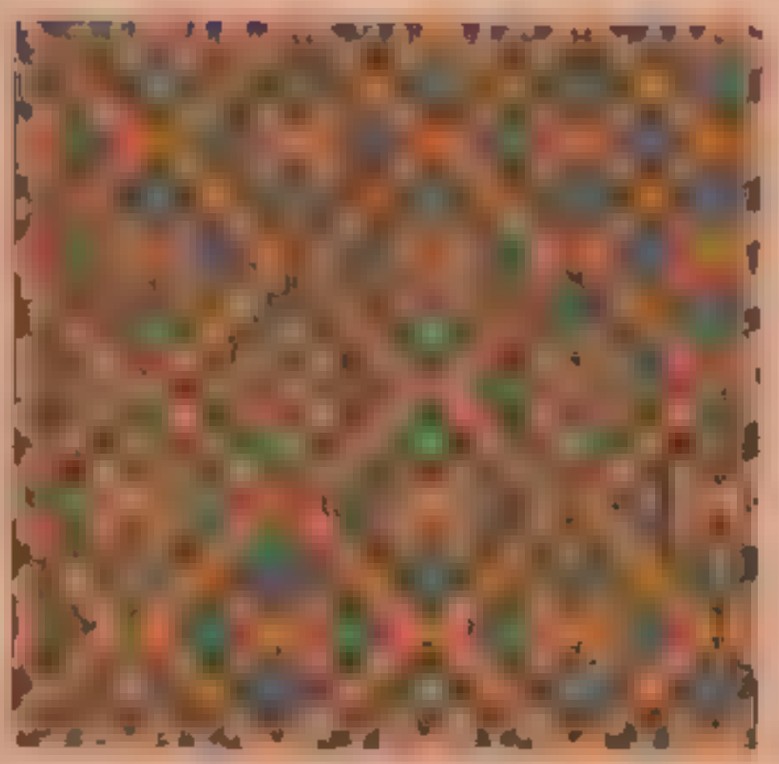

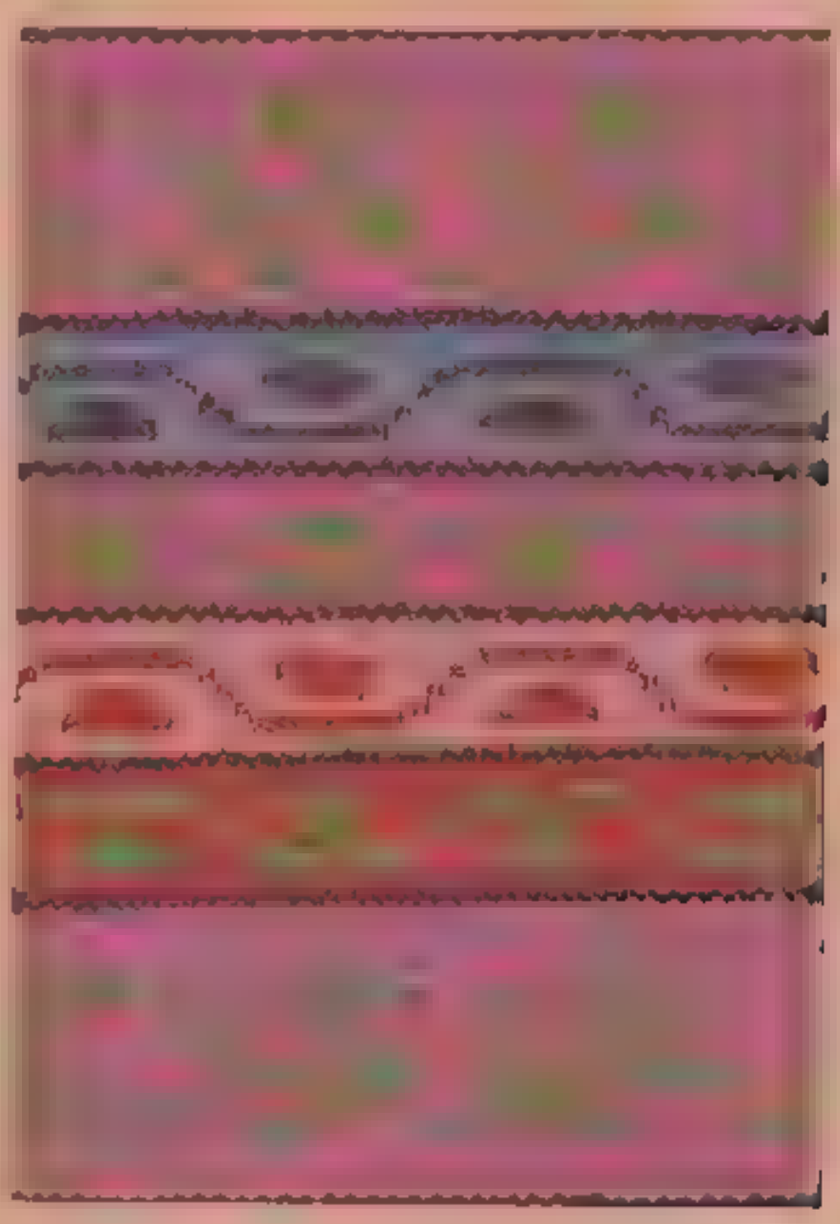

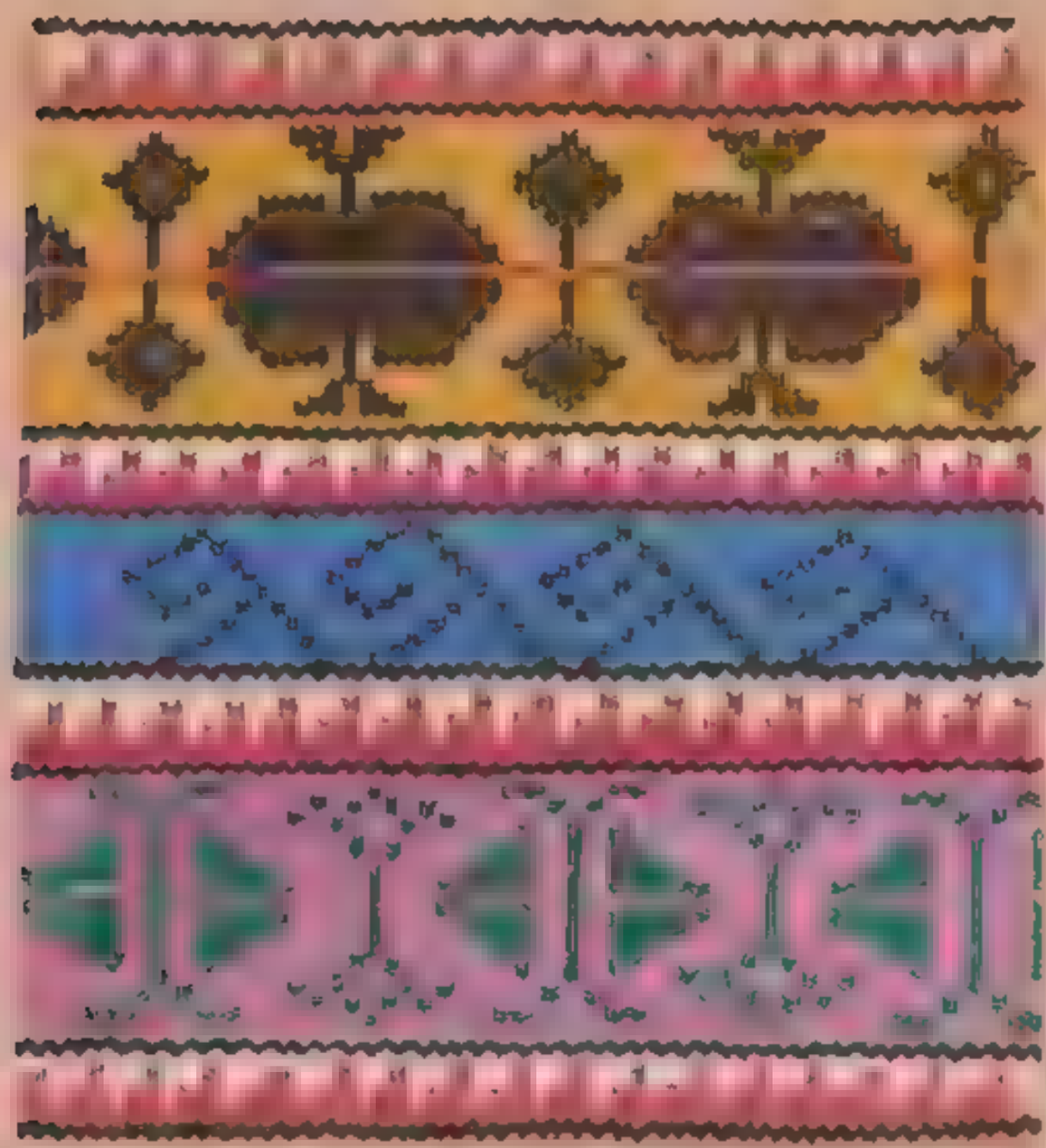

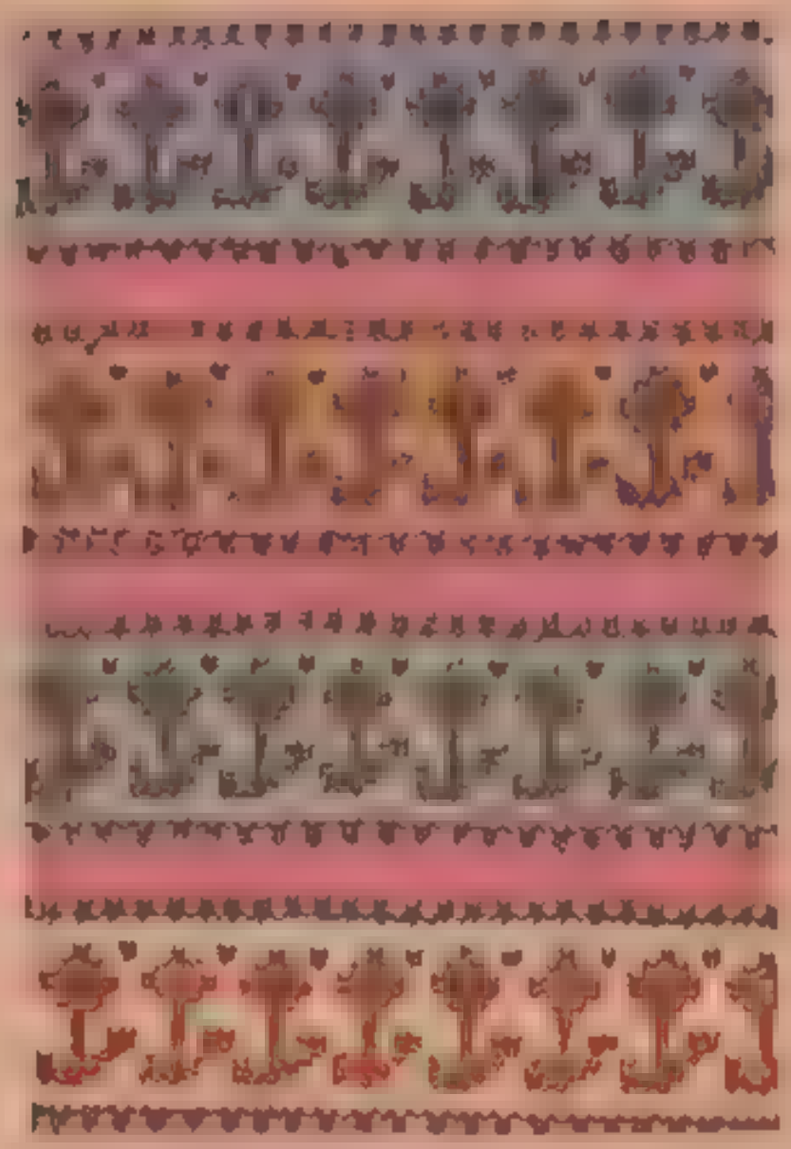

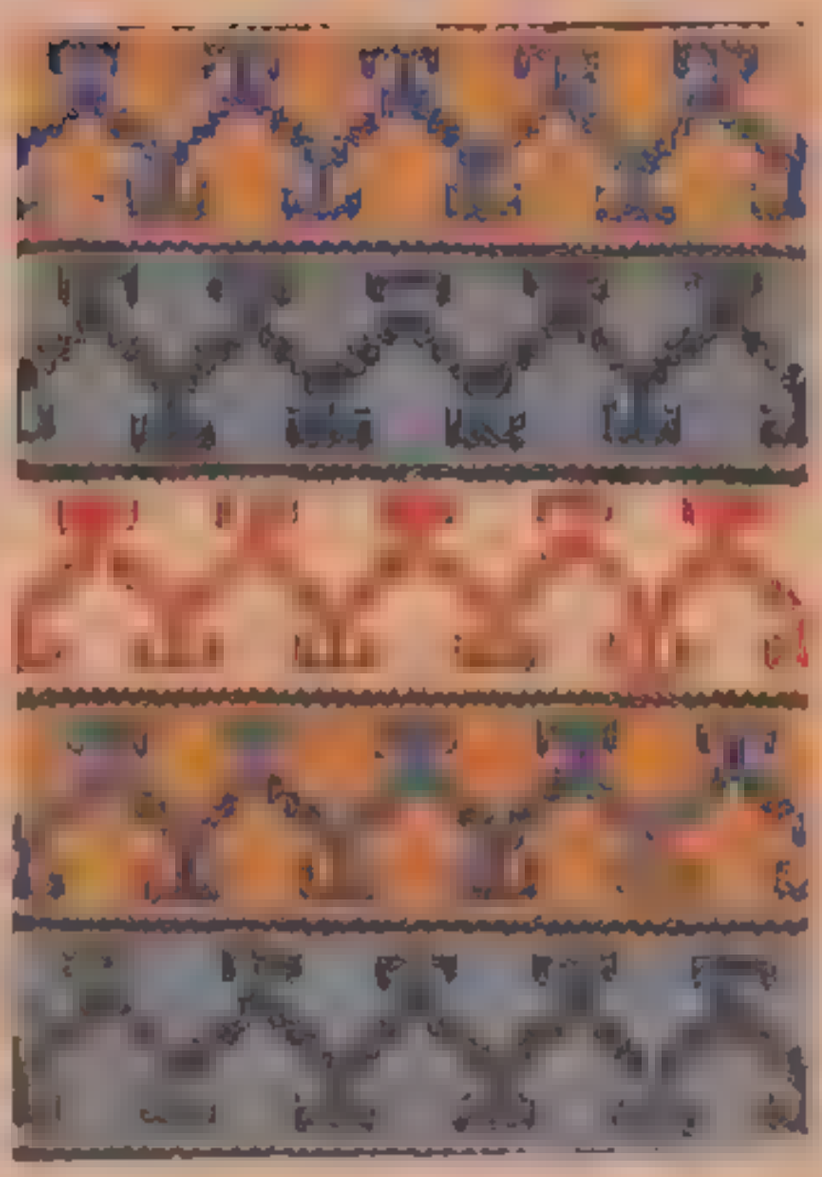

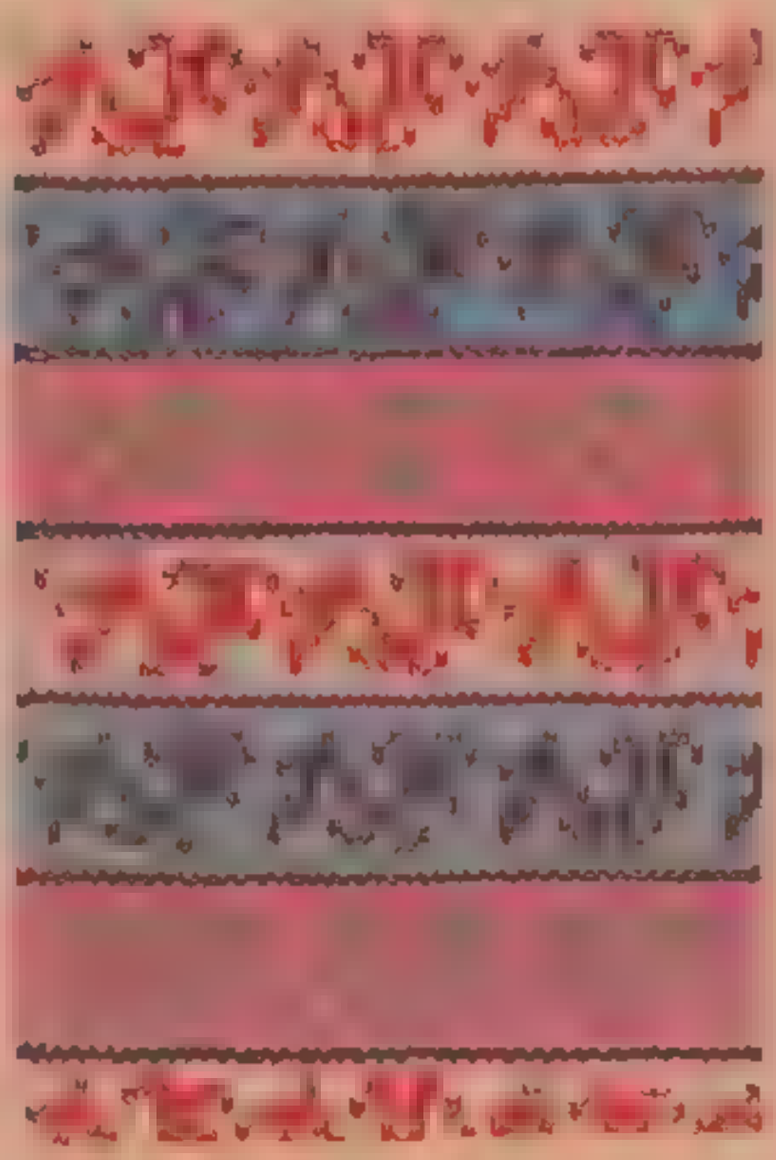

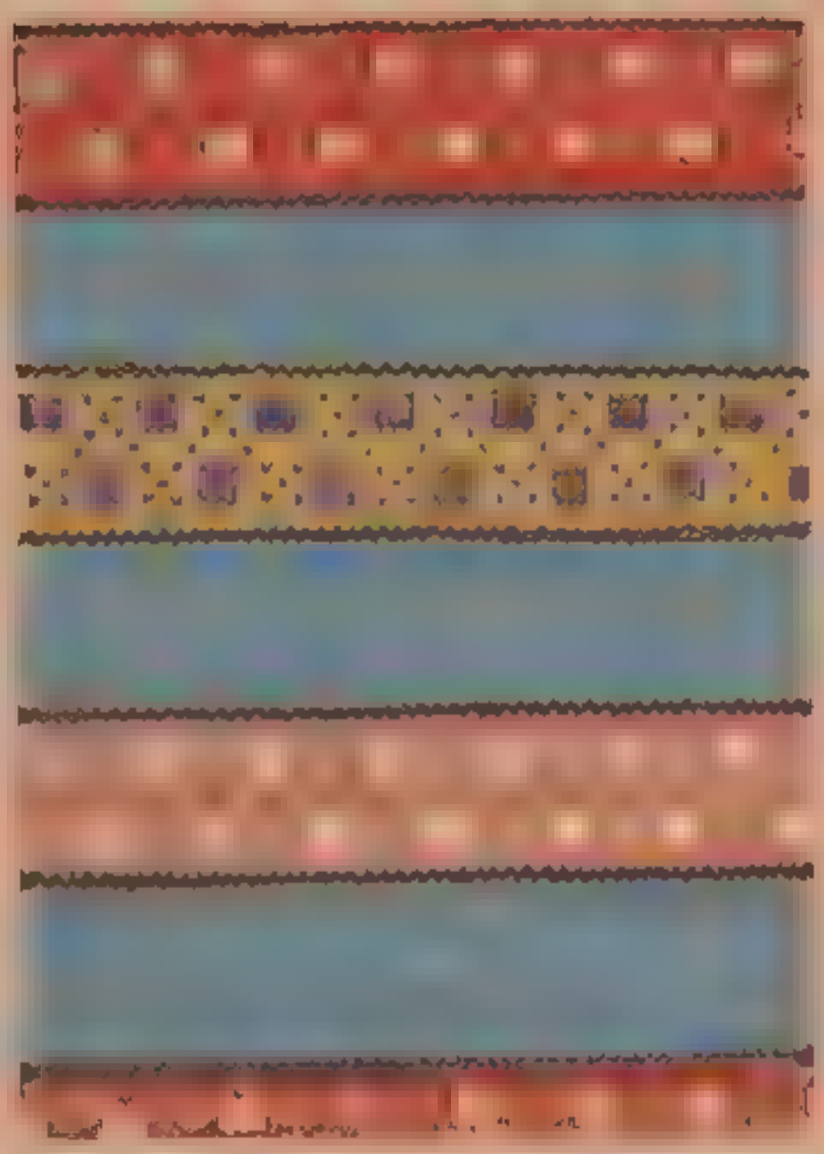

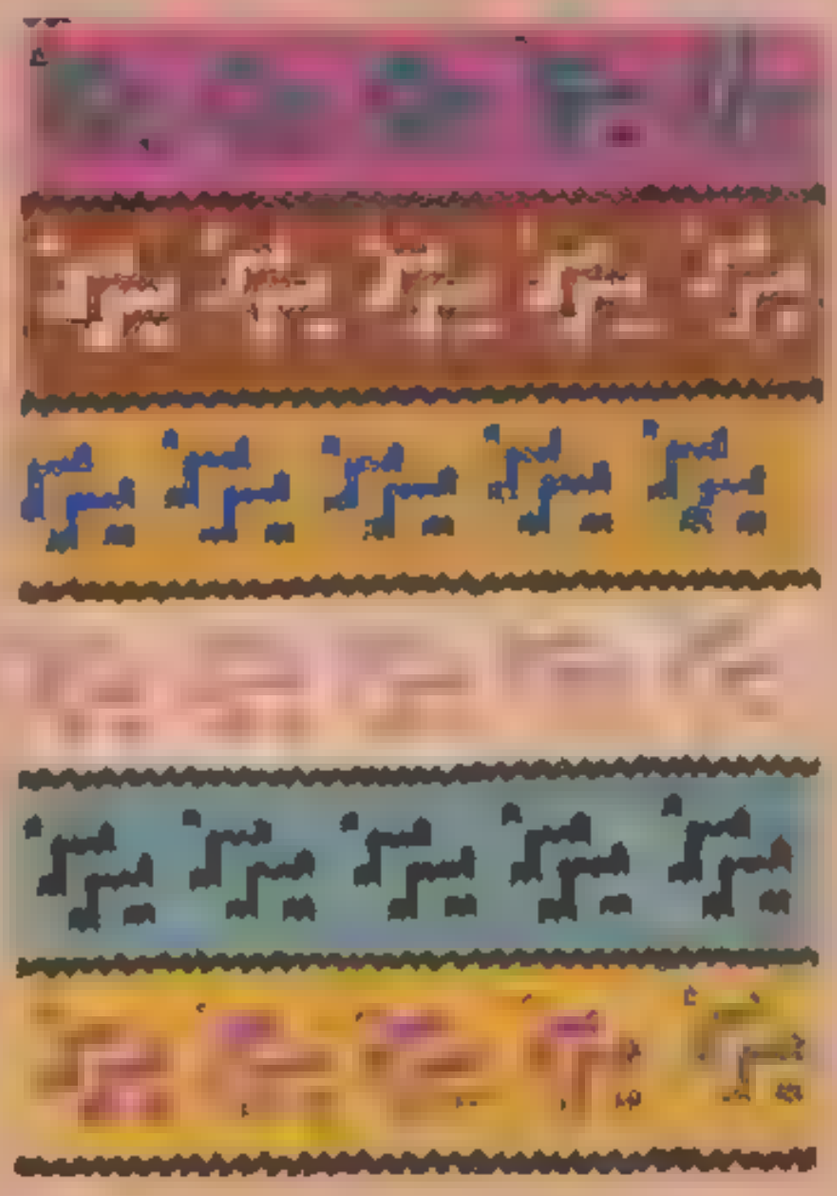

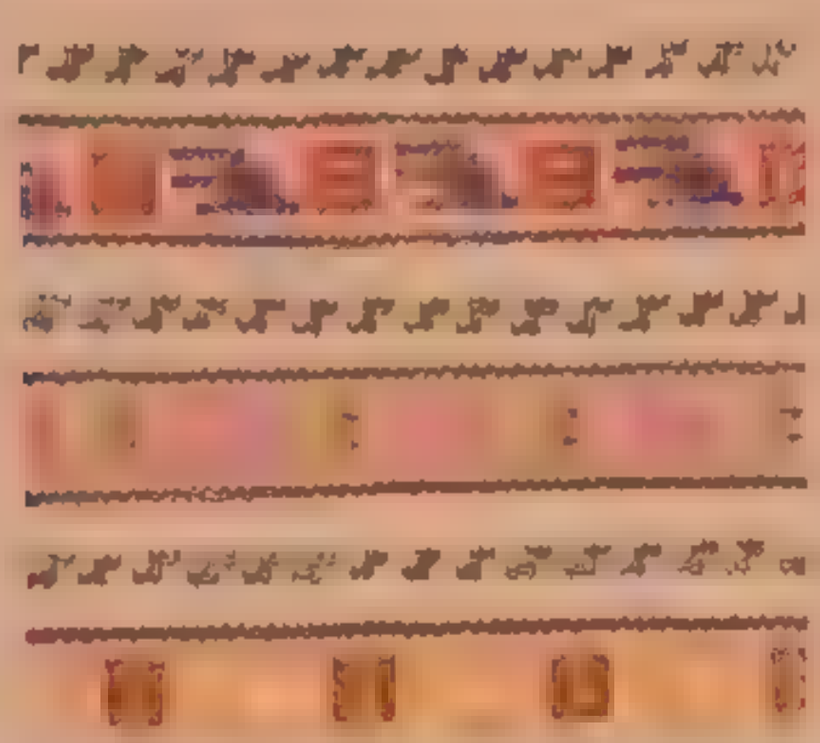

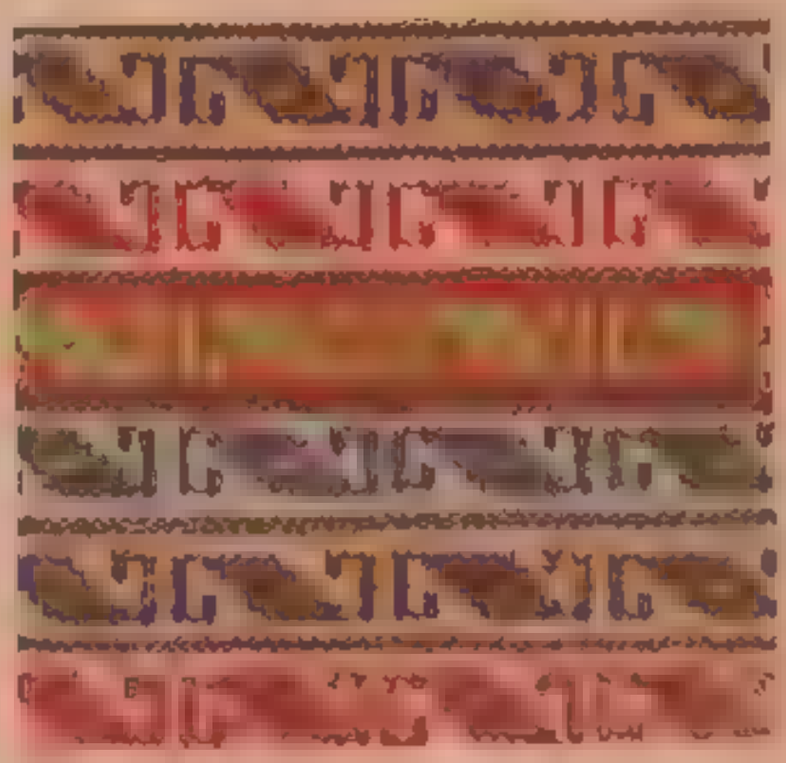

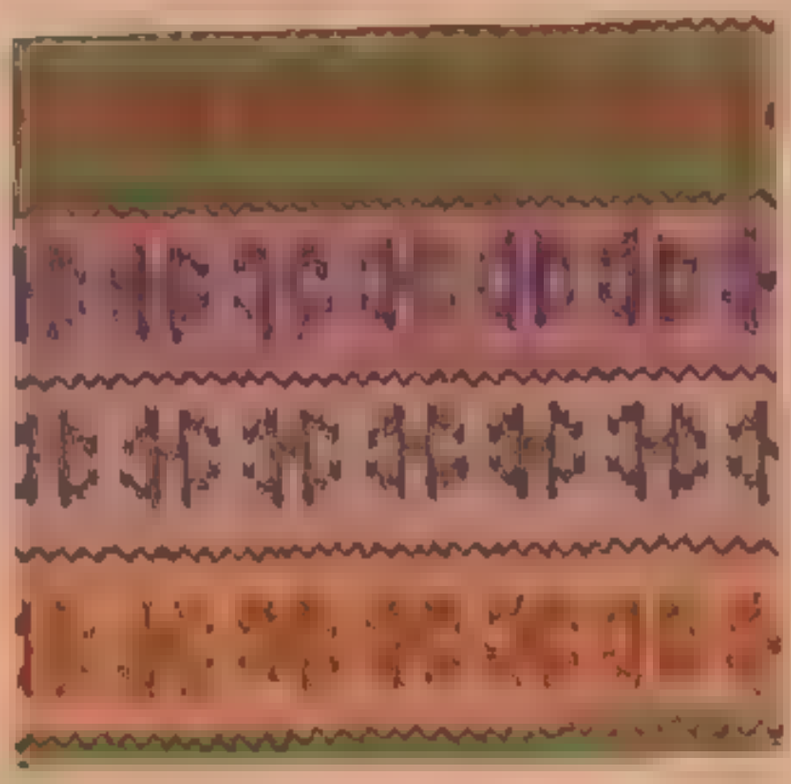

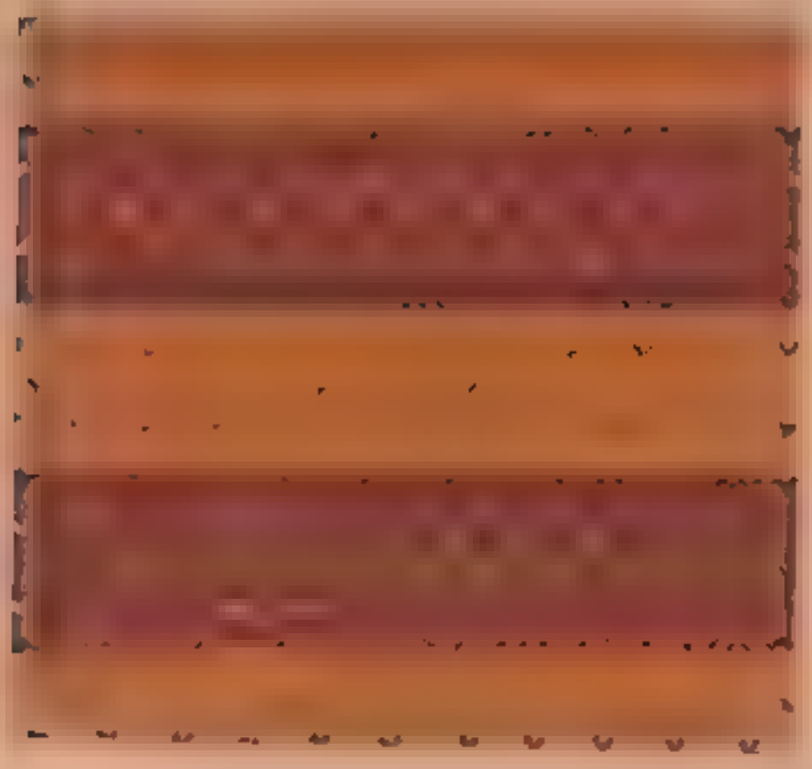

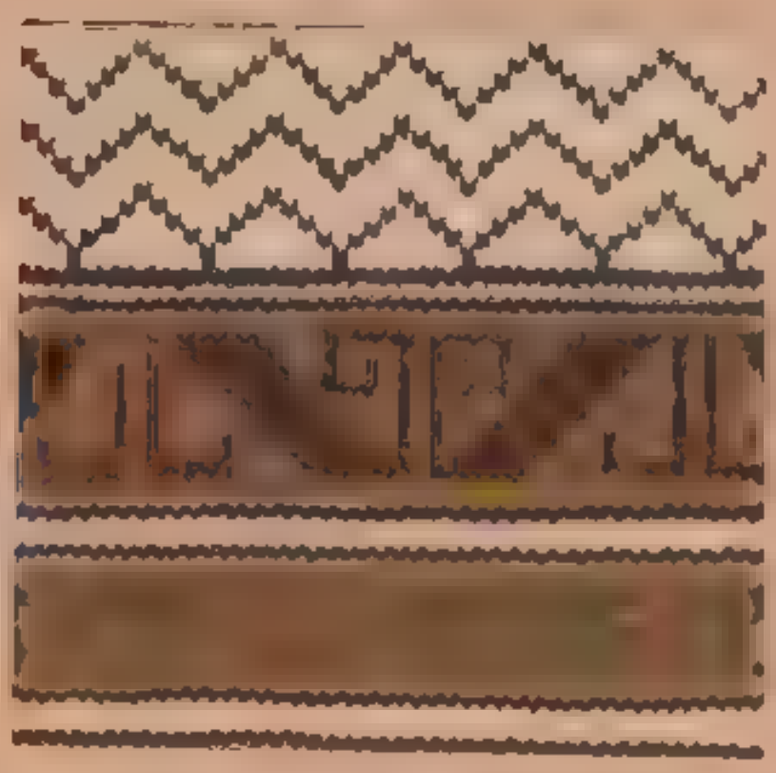

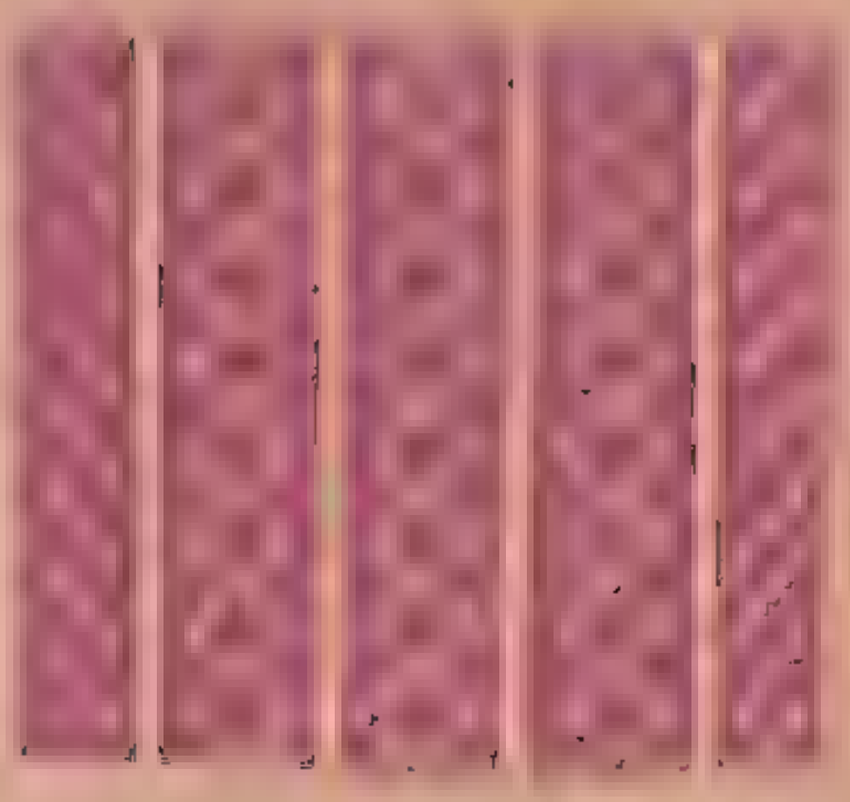

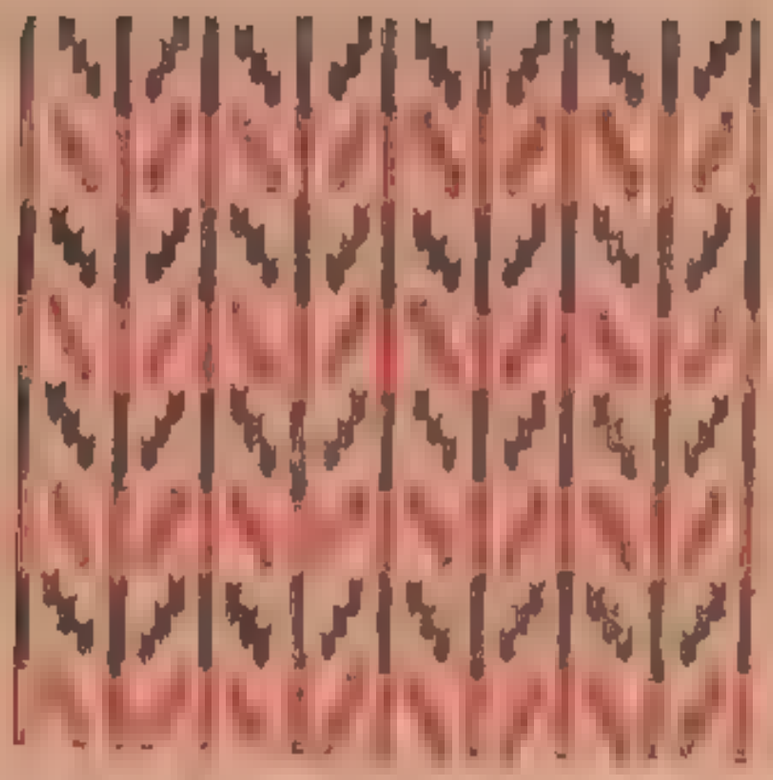

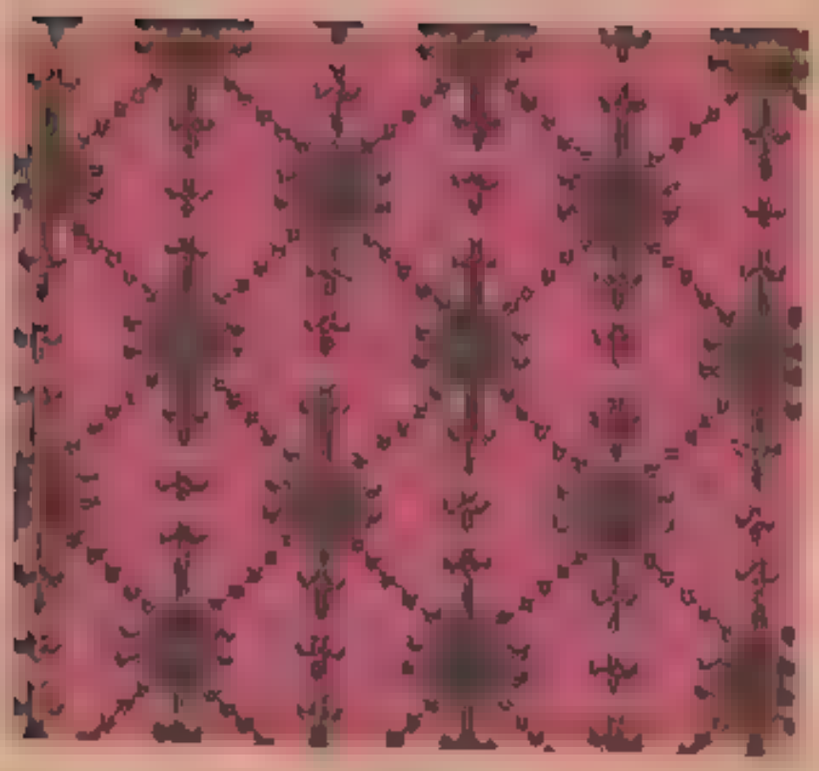

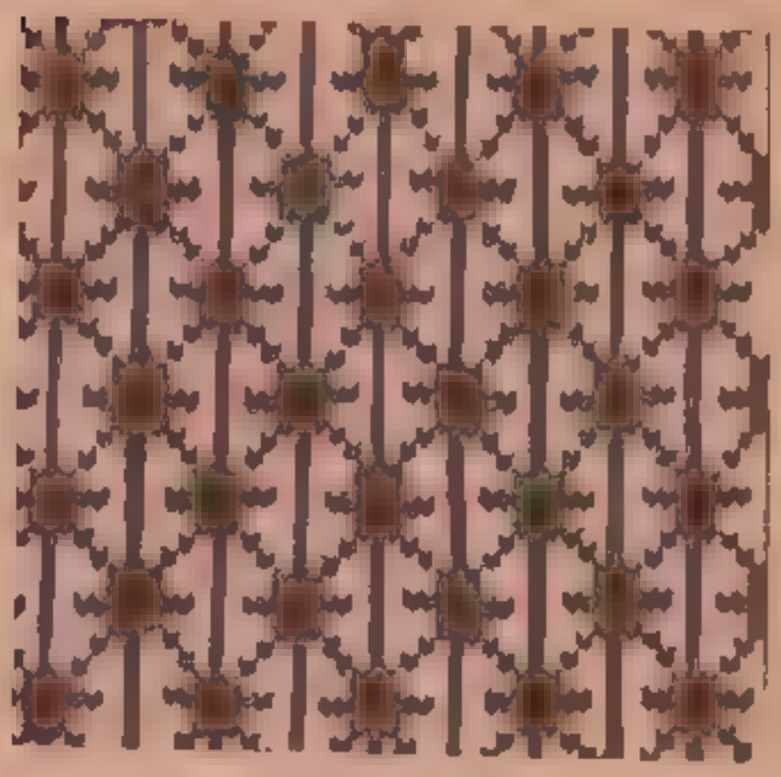

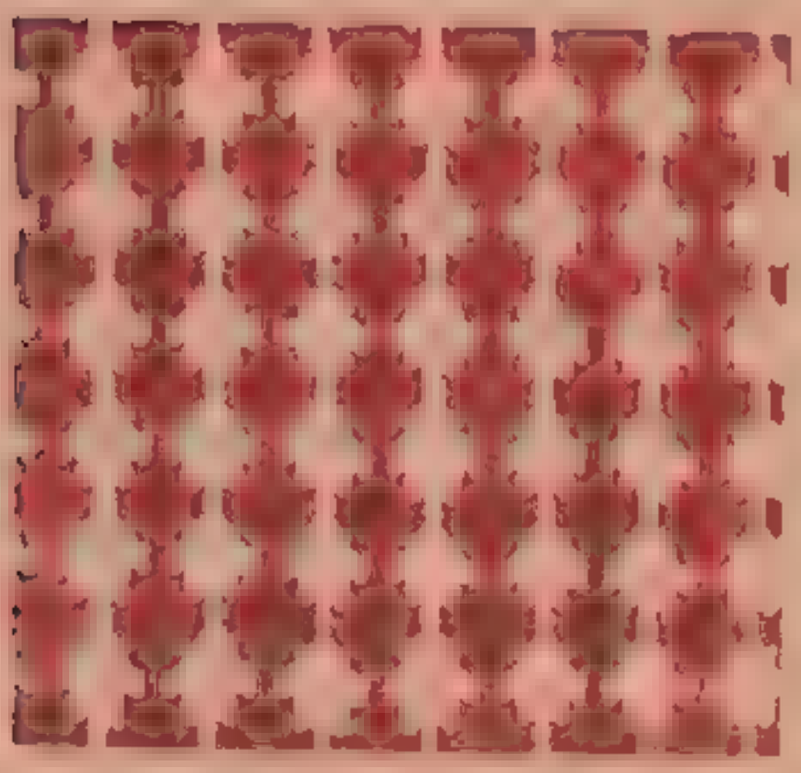

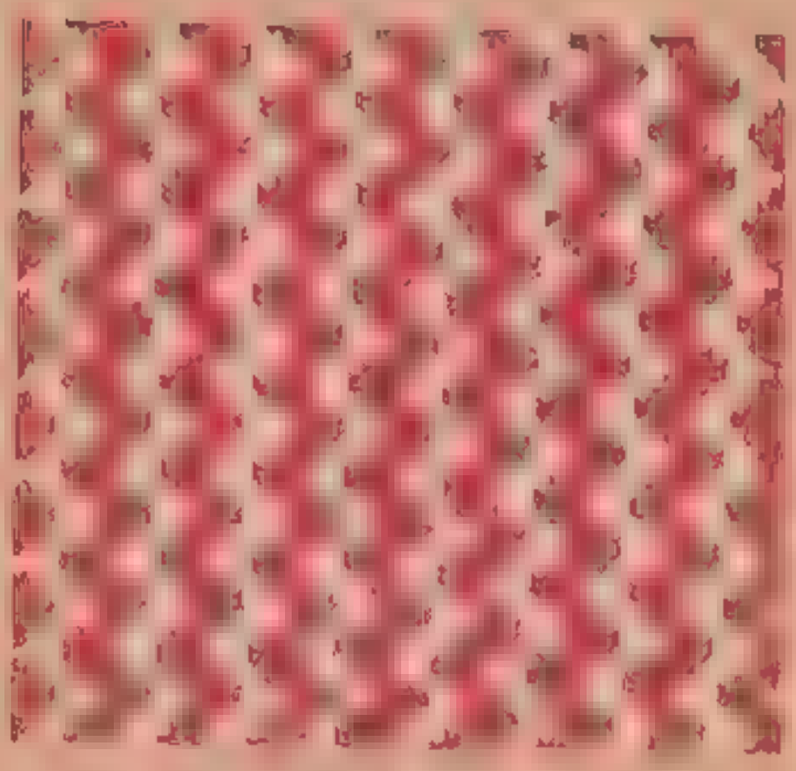

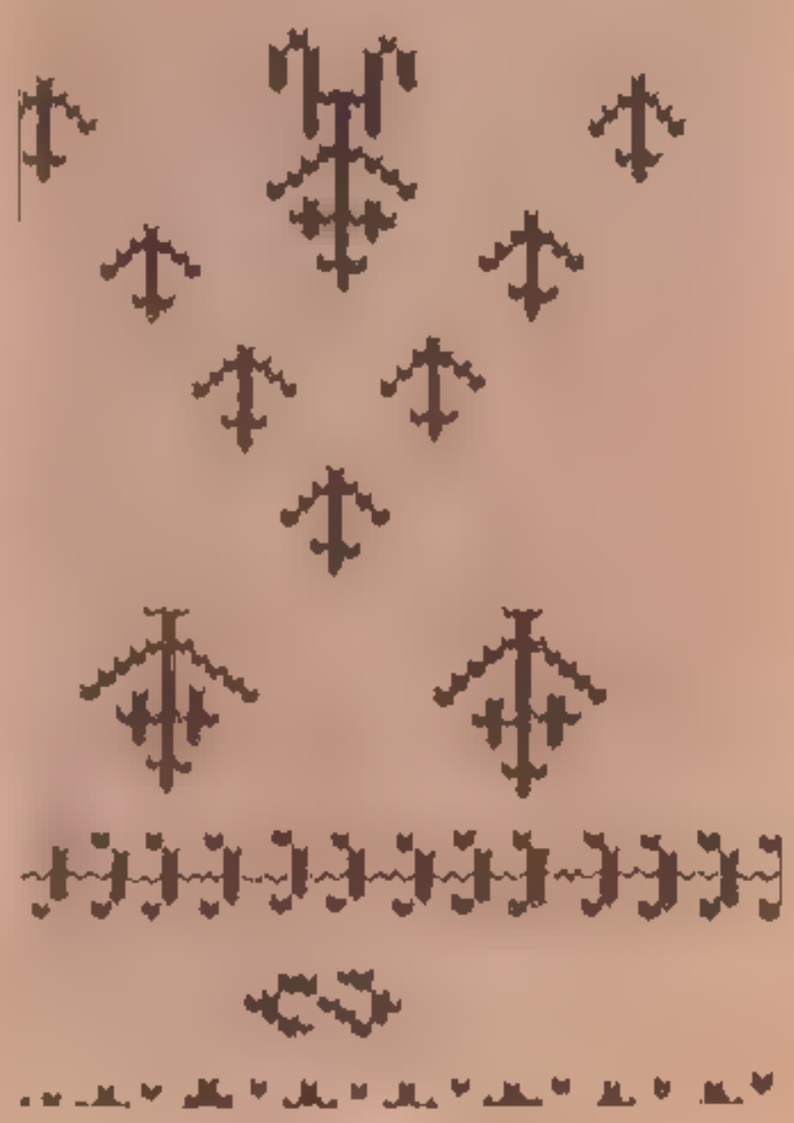

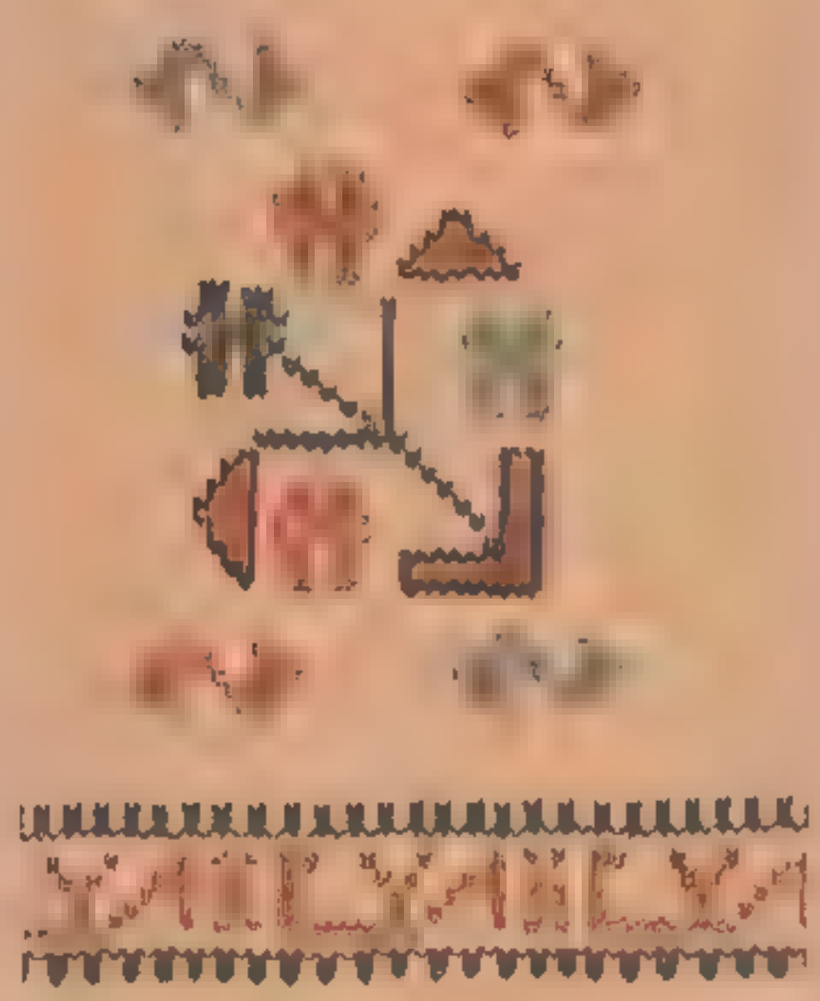

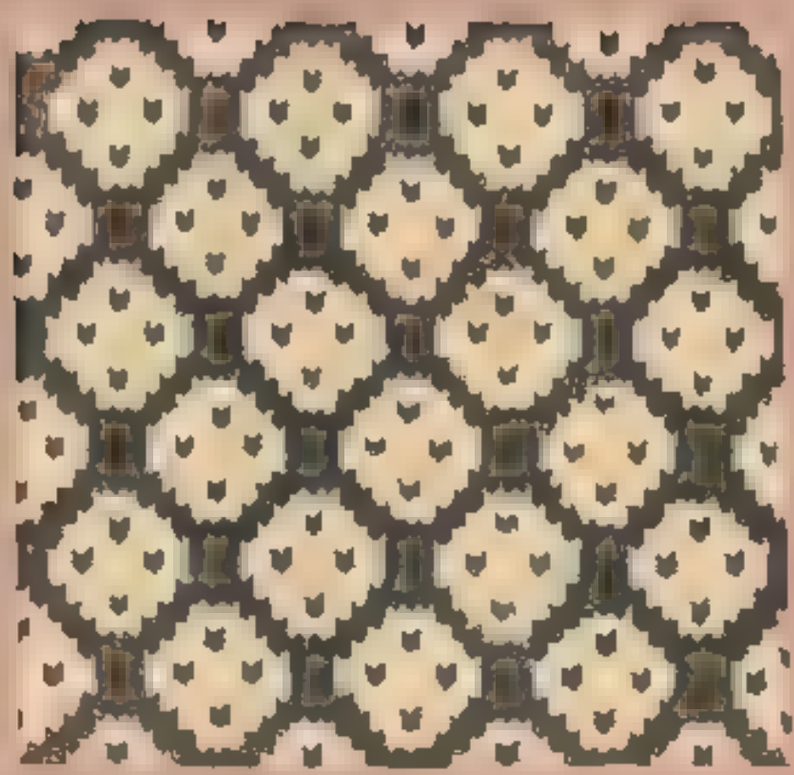

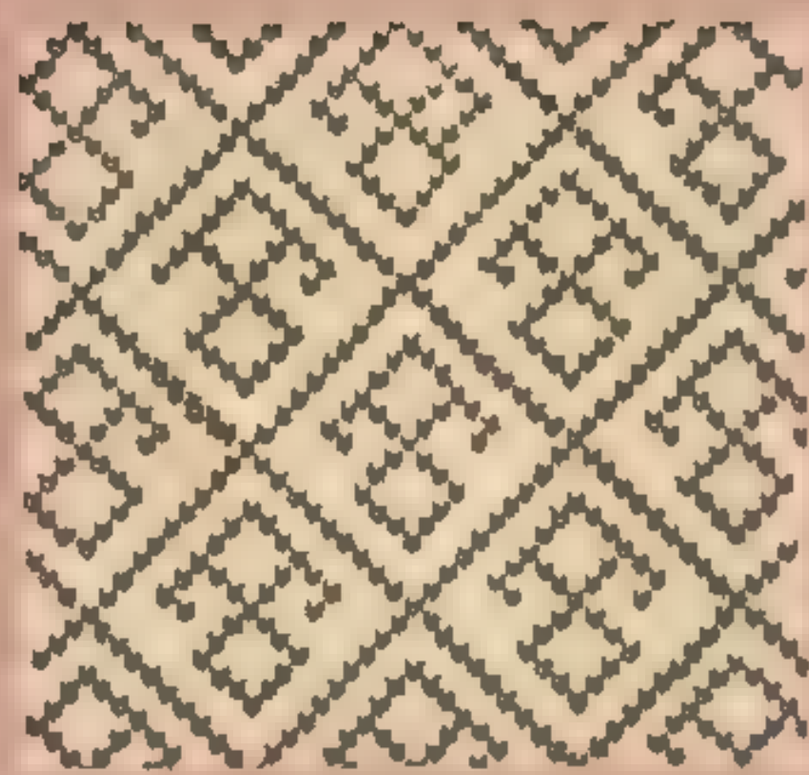

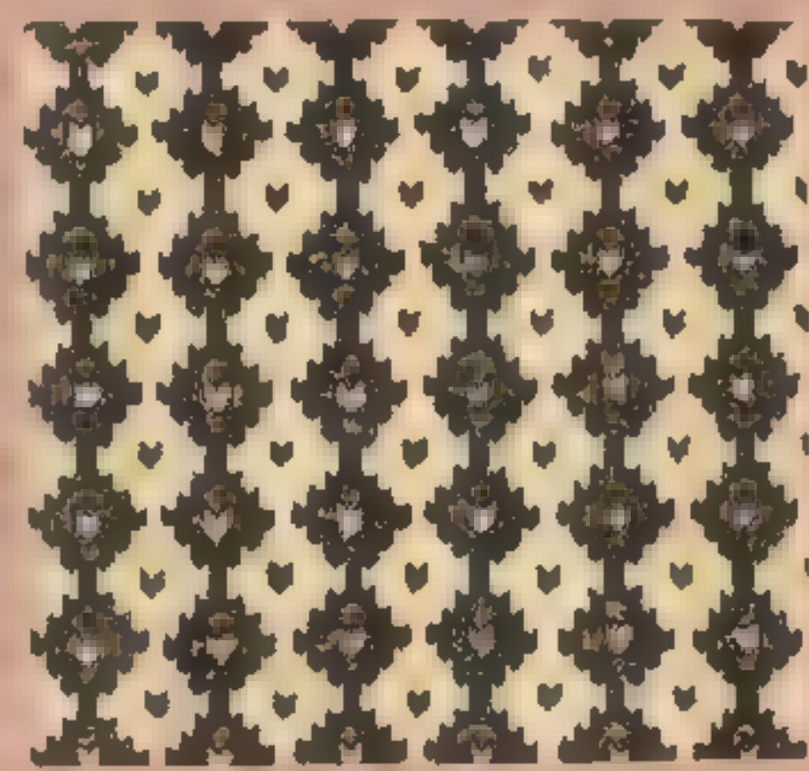

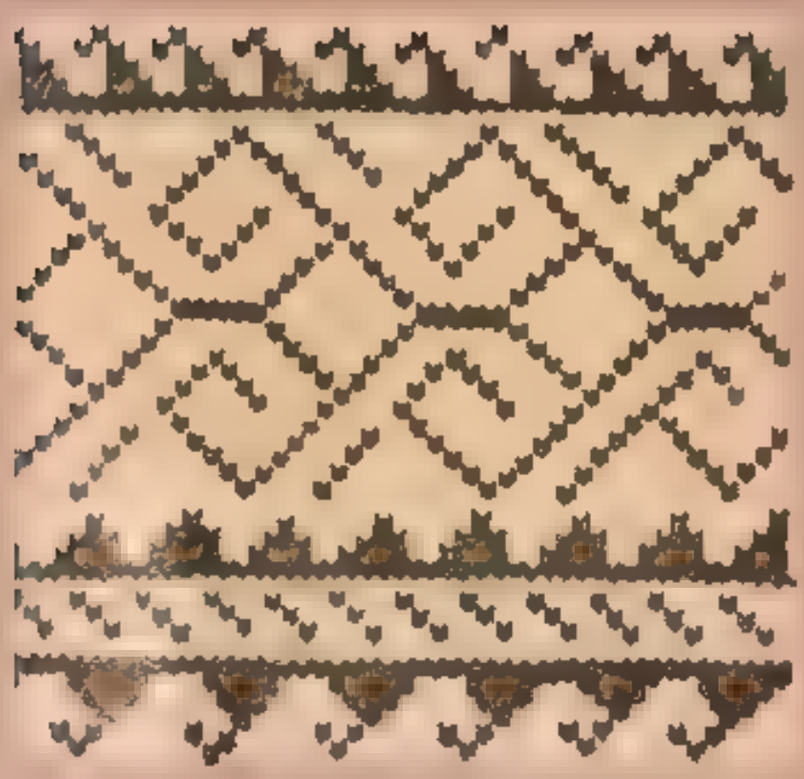

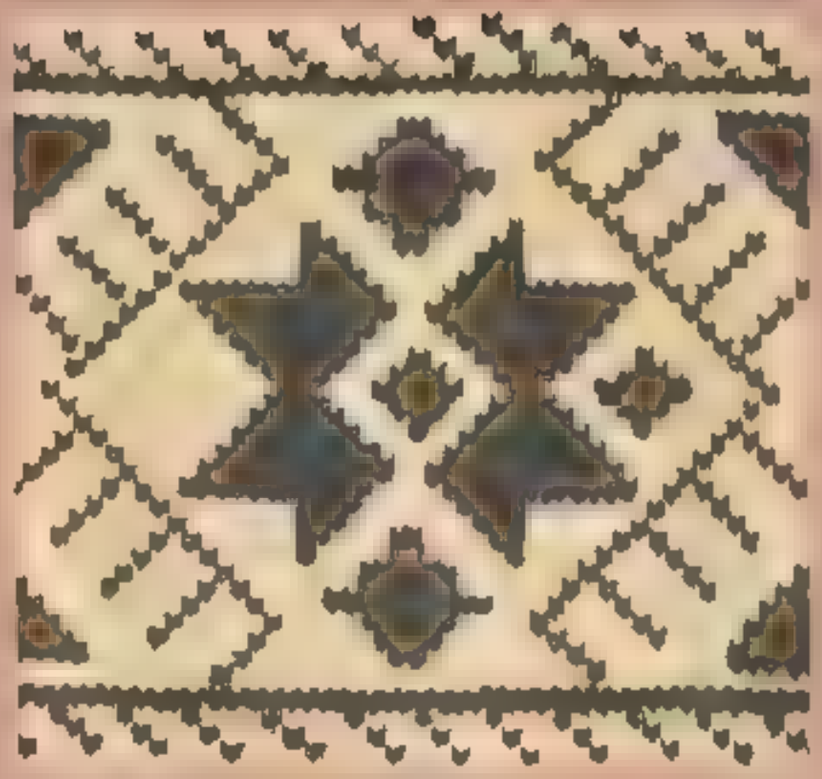

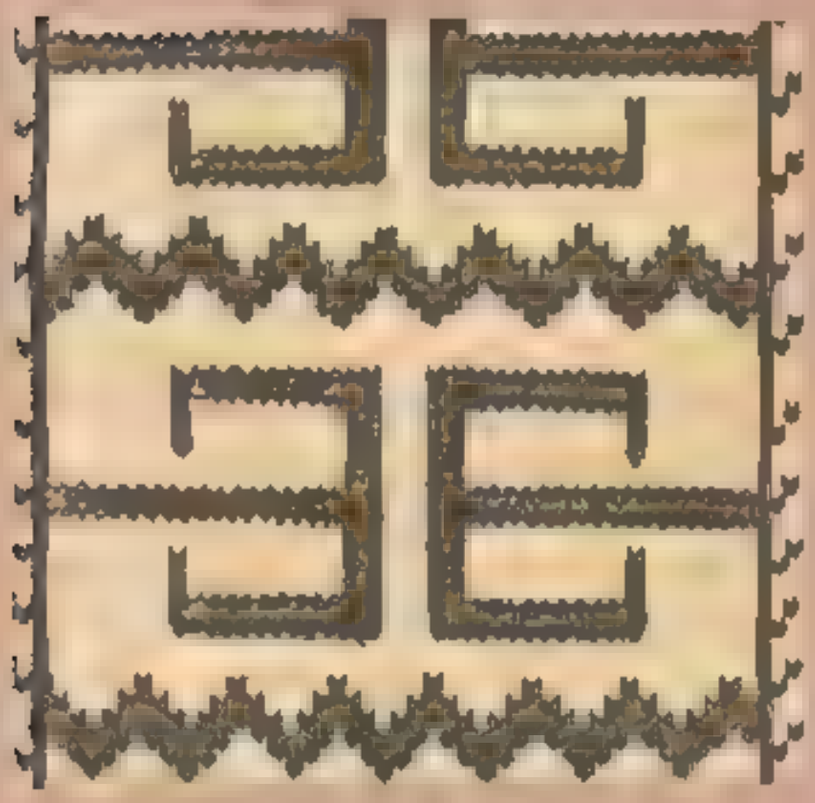

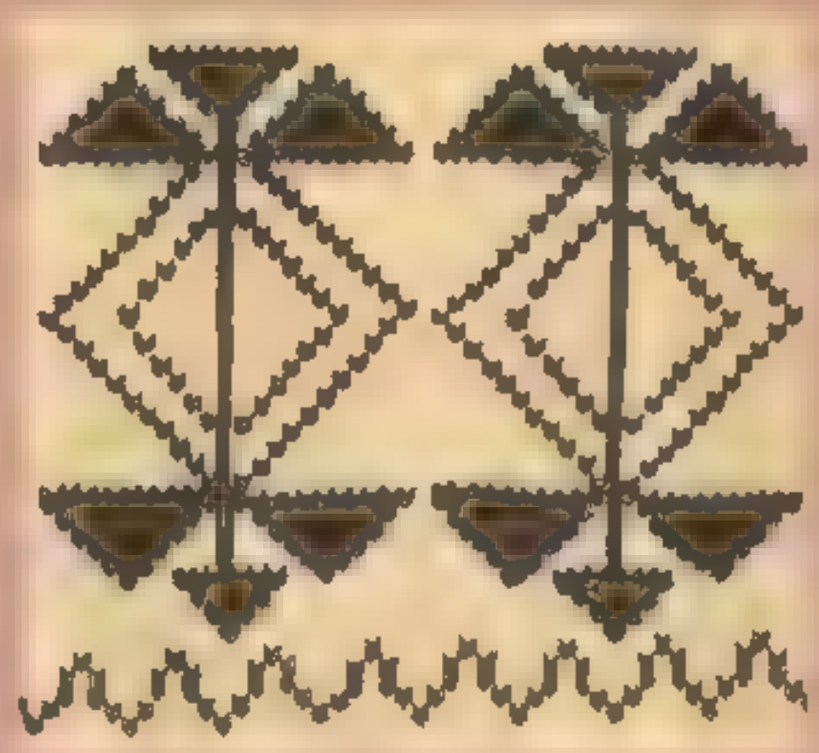

115.Ка

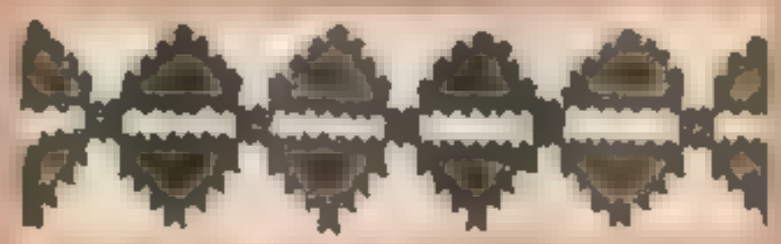

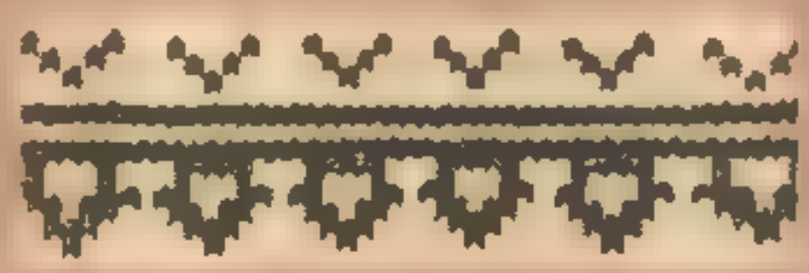

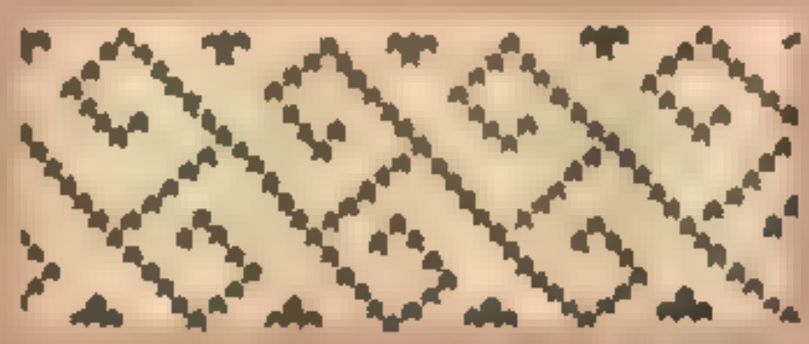
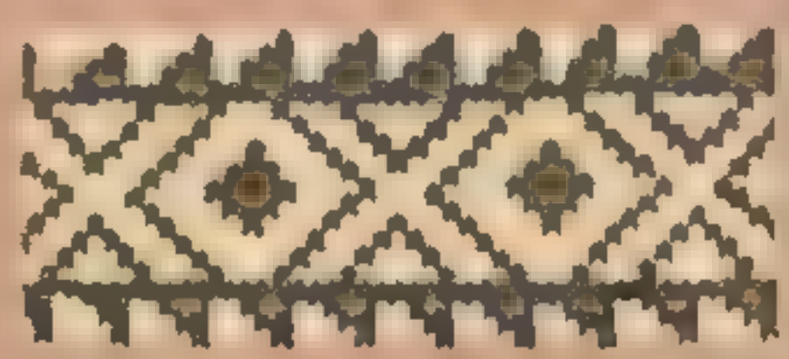

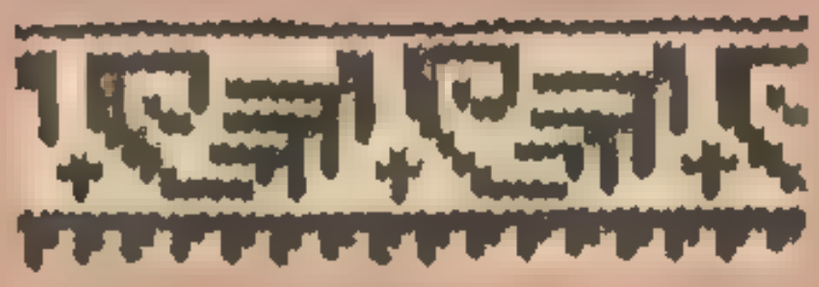

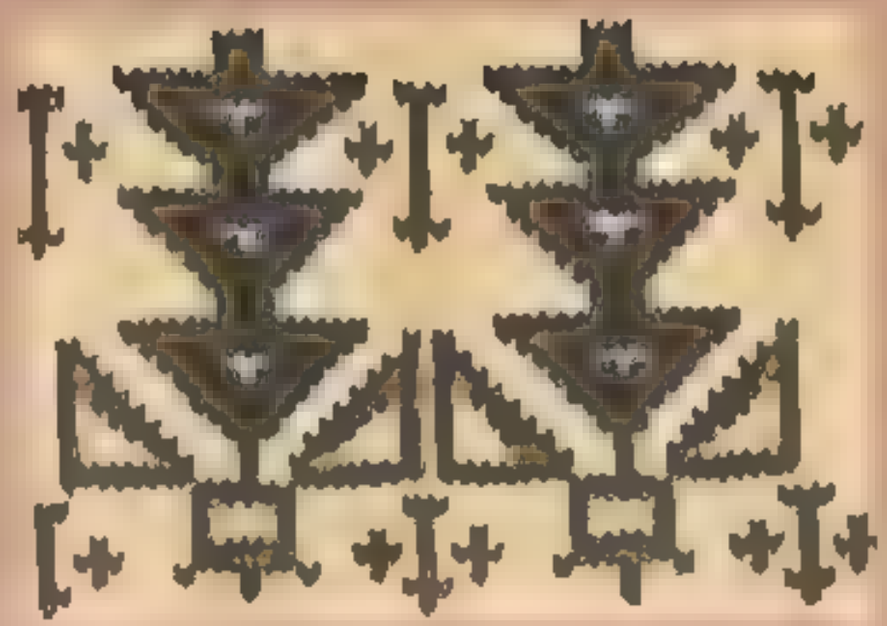

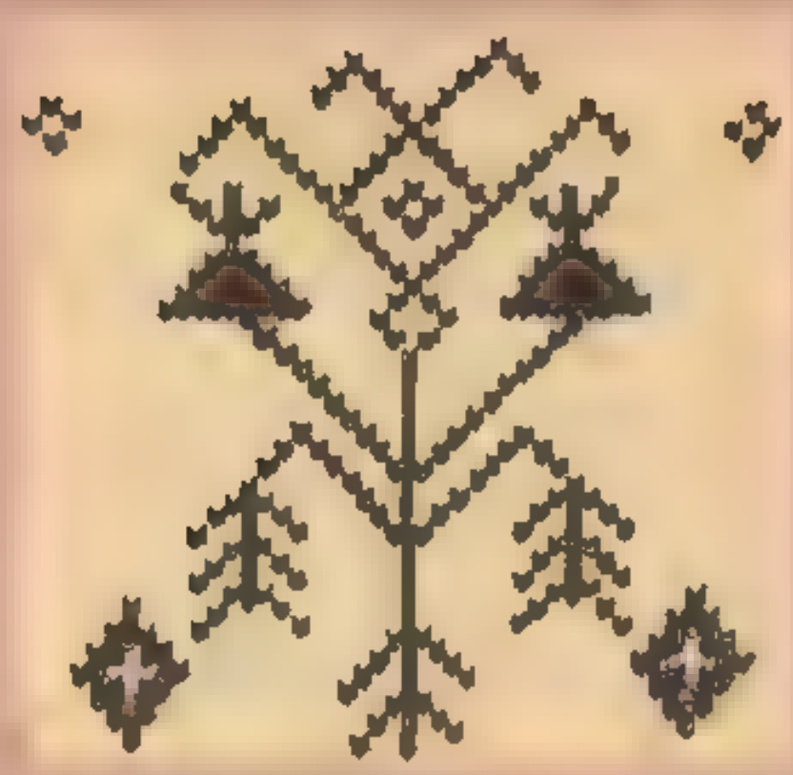

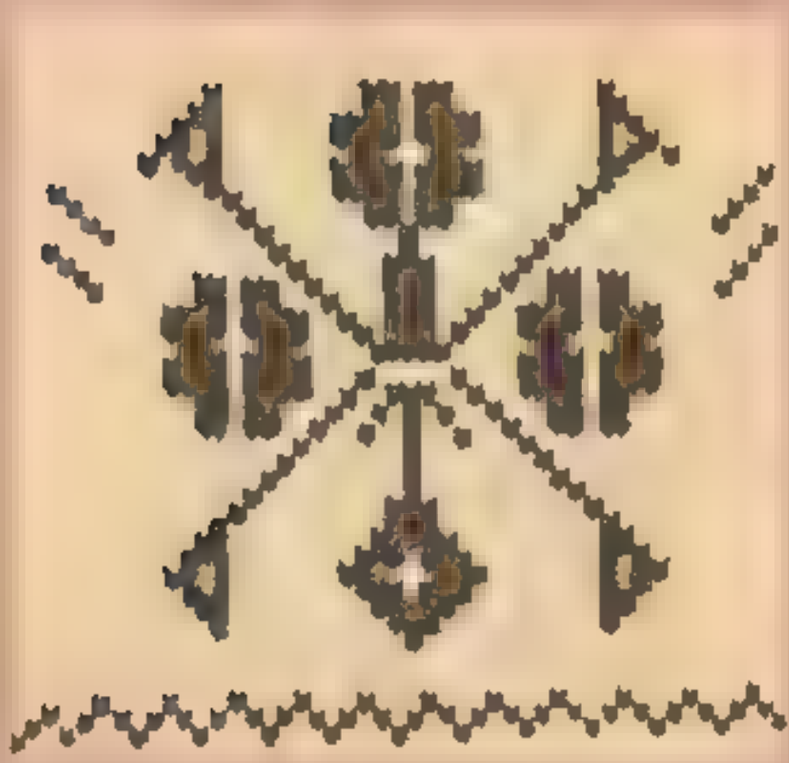

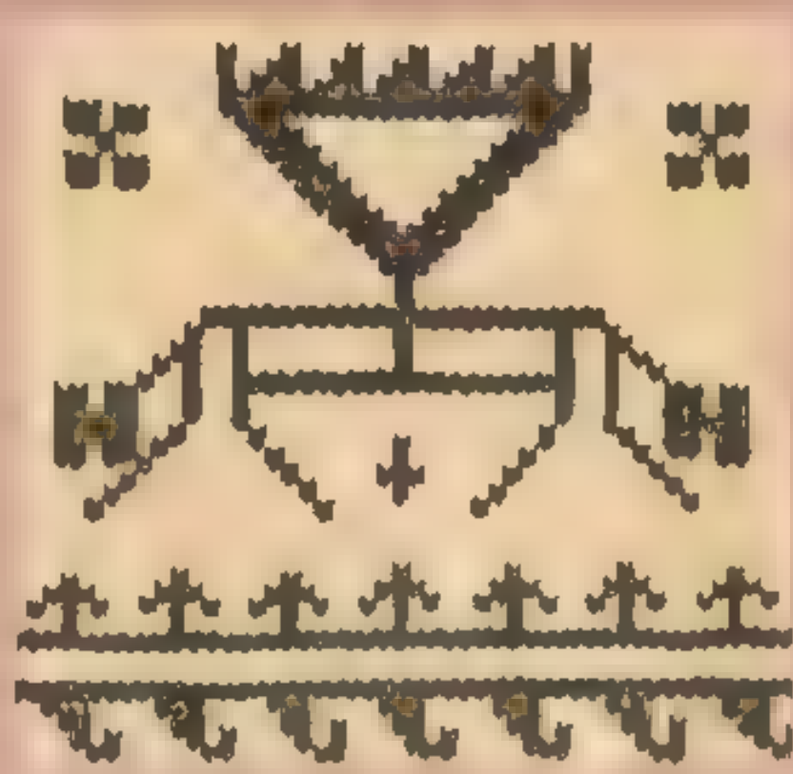

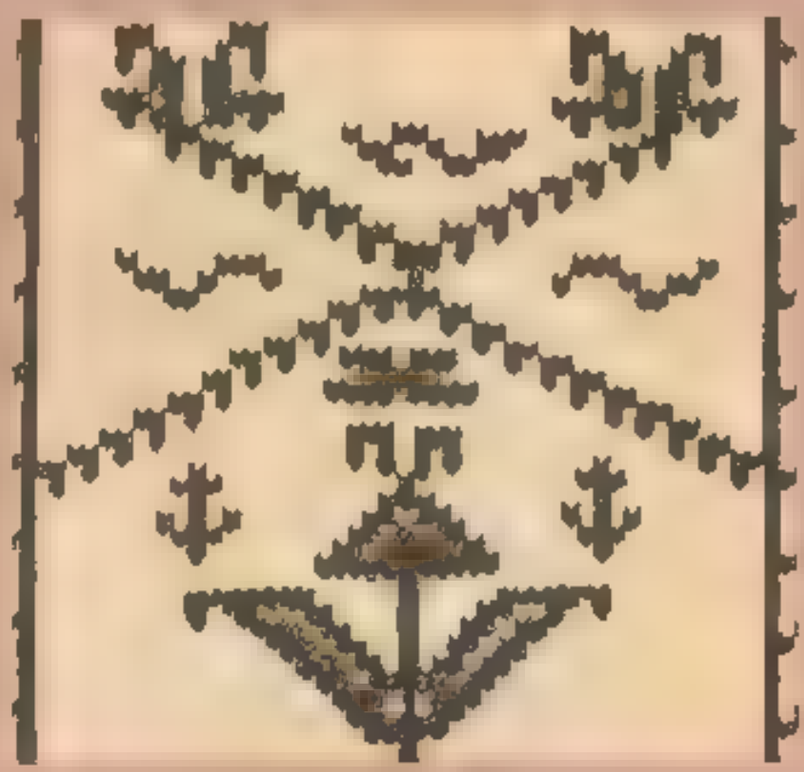

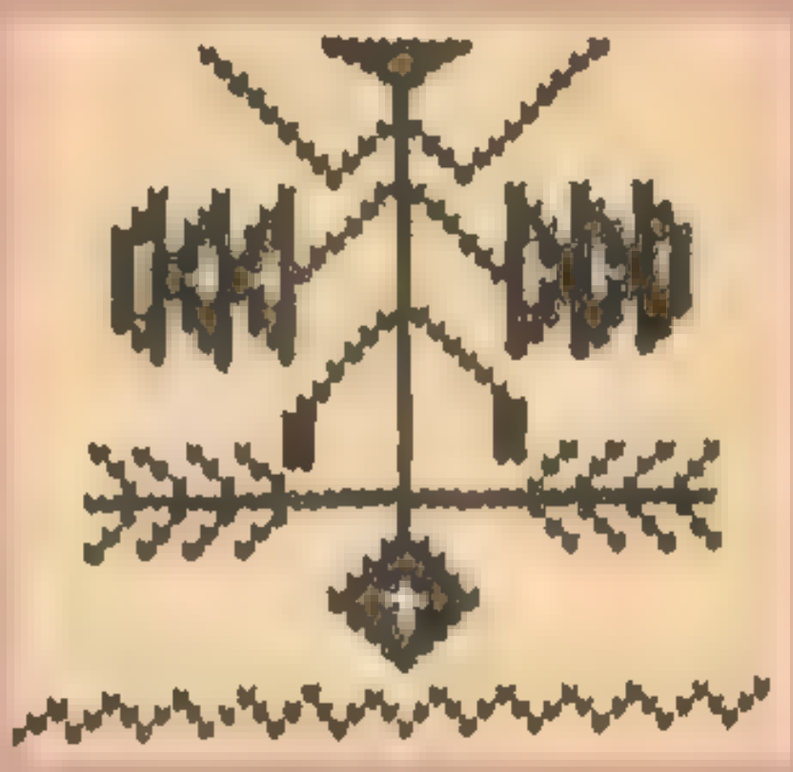

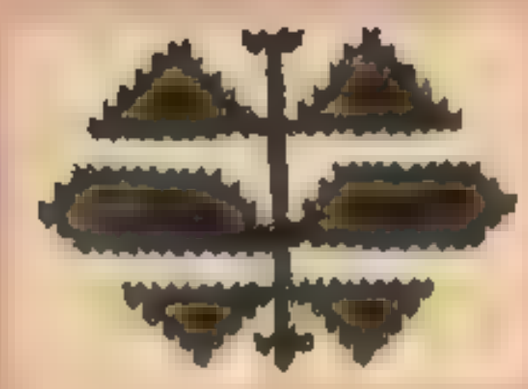
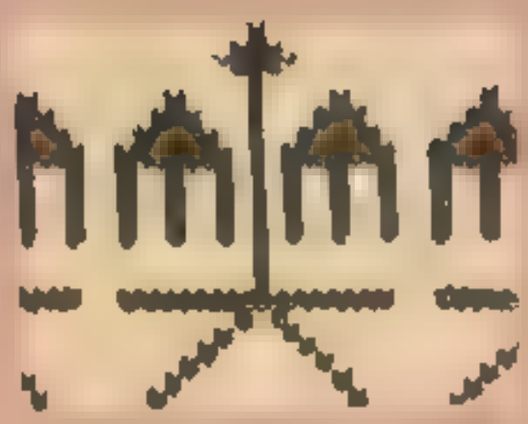

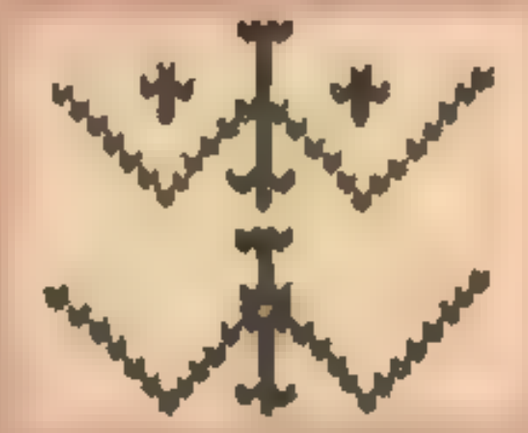
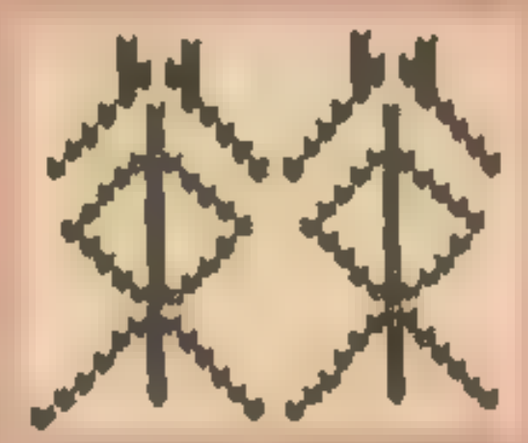
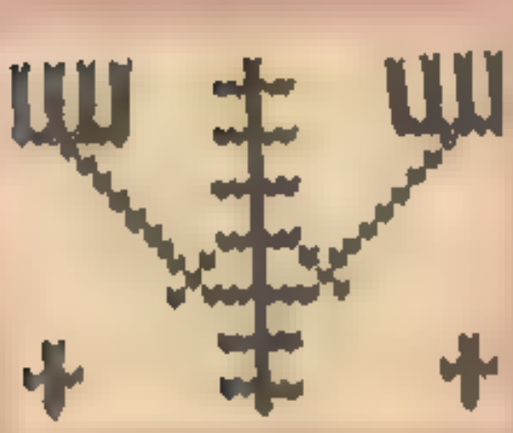

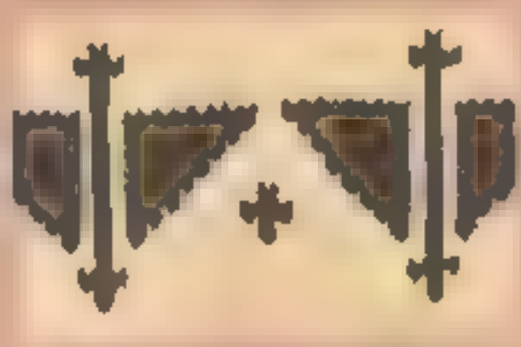

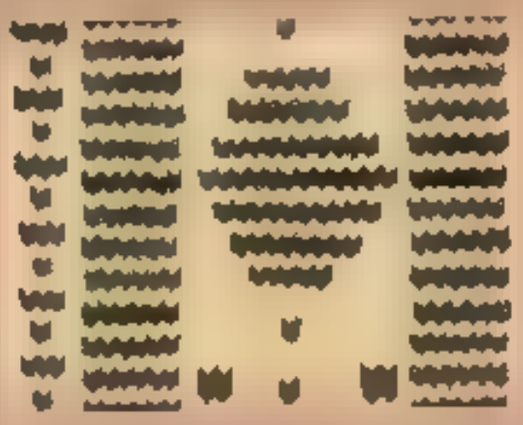

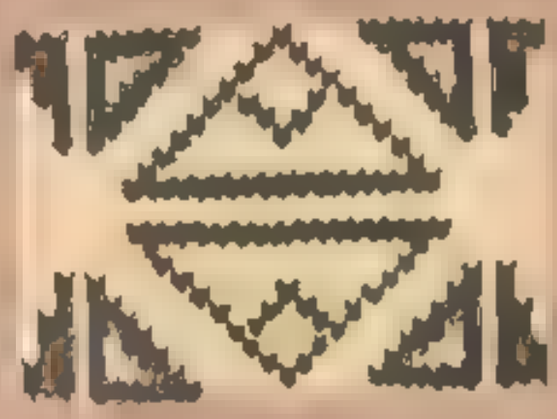

189. Bokhara Dilim

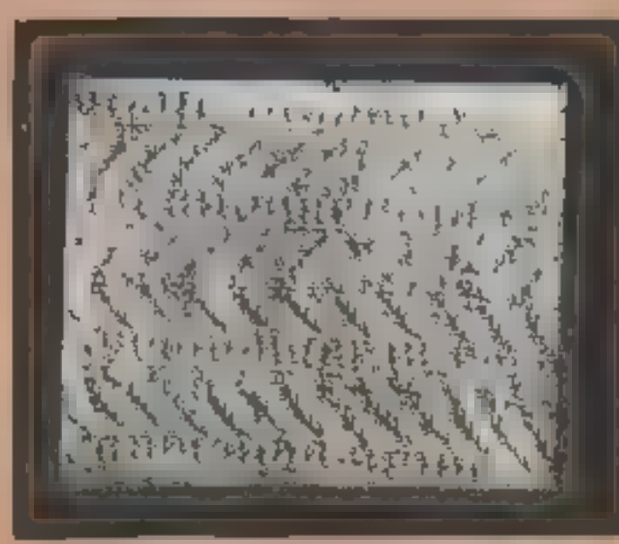

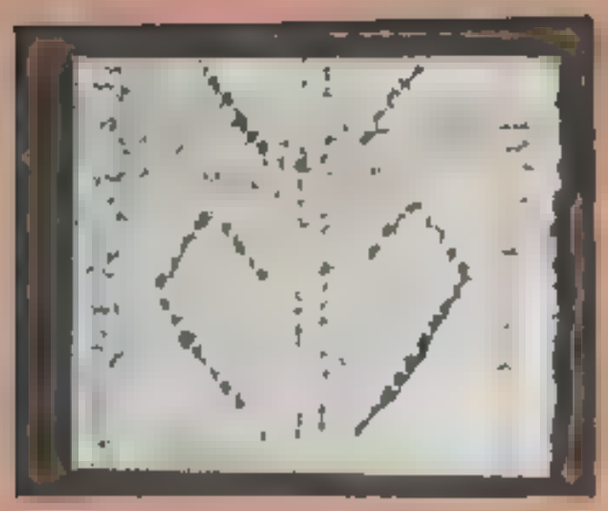

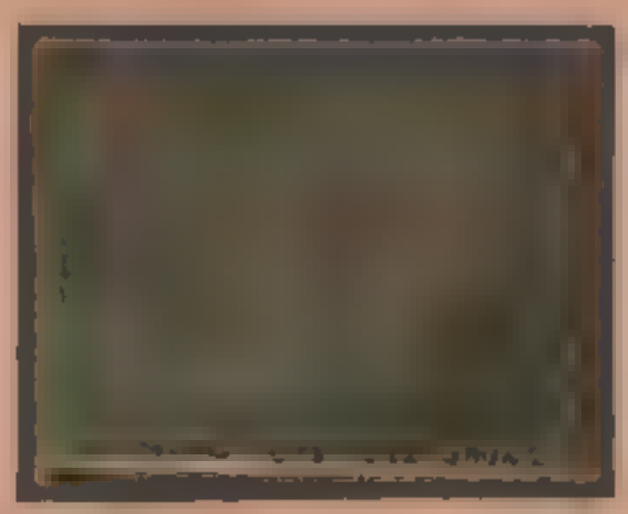

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

166- Yaprak: Kadın çoraplarında bulunur.

167- İtizi: Kedi ayağı adı da verilir. Kadın çoraplarınd bulunur.

168- Kedi bastı: Kadın çoraplarında bulunur.

169- Zempara bıyığı: İzah edilmemiş.

170- Gül dalı: Kadın çoraplarında bulunur.

171- Kupeli: Kadın çoraplarında bulunur.

172- Lâmbalı: Erkek çoraplarında bulunur.

173- Kürek: Kadın ve erkek çoraplarında bulunur.

174- Armutlu: Kadın ve erkek çorapla ında bulunur.

175- Balık sırtı: El işlemelerinden çıkarılmış bir motif olup kadın ve erkek çoraplarında bulunur.

176- Kandil: Kadın ve erkek çoraplarında bulunur.

177- ?

178- Minareli: Kadın ve erkek çoraplarındak bulunur.

[illegible]

[illegible] - [illegible]aklı: Nazar değmesinde ğarlu sayılır. Çoçuk çoraplarında [illegible].

182- Boynuzlu: Hakaret edilecek bir adama örülip gönderilen bir çorapta bulunmuştur.

183- Kutulu: Kadın ve erkek çoraplarında bulunur.

Su Yolu

Cevizli Kıynağı

Dilbel

SİVAS ÇORAPLARI ÜZERİNE BİR KAYNAK GÜN IŞIĞINA ÇIKMAYI BEKLİYOR!

M.Bülent Varlık

Yayın aleminin içinde olanlar bilir, bir sahafla dost olmak, her zaman sürprizlerle karşılaşmaya açık olmak demektir. Yıllardır arayıp bulamadığınız bir kitap, dergi ya da belge hiç hesapta yokken, birden karşınıza çıkabilir.

Yaklaşık yirmi yıllık dostum, Andrew Mangoonun çok isabetli tesbiti de "sahaflar prensi" Ahmet Yüksel, geçenlerde söyle bir uğradığımda, büyük bir heyecanla "koca" bir dosyayı önüme koydu. Daha dosyanın kapağını görür görmez, ben de onun heyecanına ortak oldum. Hele sıra sayfalara gelince coşkumuz hiç tartışmasız "doruklara" ulaştı. Kenan Özbel'in kaleme aldığı ve onlarca deseni tek tek çizdiği "Sivas Çorapları" kitabının bir anlamda "yazma"sı elimin altındaydı.

PROF. DR. KENAN ÖZBEL

Bu mühim eseri kısaca da olsa tanıtmadan önce satırbaşları ile Prof. Dr. Kenan Özbel'in hayatından söz etmek istiyorum: K. Özbel, 1906 yılında Yanya'da doğdu. Küçük yaşlarda ailesi ile birlikte İstanbul'a göçtü. Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Resim Bölümünü bitirdi. Anadolu'nun değişik yerlerinde ve Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulunda resim öğretmenliği yaptı. 1952'de Devlet Güzel Sanatlar Akademisi öğretim üyeliğine atandı. Bu kurumdan 1969'da emekliye ayrıldı. 1989'da da Hakk'ın rahmetine kavuştu.

Ömrü boyunca Anadolu topraklarını gezen Özbel, özellikle el sanatları alanında çok sayıda eseri toplayarak büyük bir koleksiyon oluşturdu. Bu arada, bazı köylerde tezgâhlar kurarak el sanatlarının gelişmesine katkıda bulundu. Çeşitli kurumlarda

Çelenk

etnografya bölümlerinin temelini attı. Konu ile ilgili olarak Anadolu Çorapları (1945), Oya ve Oya Çeşitleri (1947), Cicim ve Şili (1947), Anadolu Kilimleri (1948), Kuşaklar ve Kolonlar (1948), Anadolu Hali Seccadeleri (1949), Anadolu Tefriş Halıları (1949), Gurun Şilleri (1949), Kasnak İşleri (1949), Konya Kazakları (1949), Beledi Dokumaları (1950), Türk Köylü Çorapları (1976) ve Knitted Stockings from Turkish Villages (1981) başlıklı kitapları kaleme aldı.

SİVAS ÇORAPLARI

Eser 36x51 ebadında büyük bir karton dosyanın içinde bulunmakta. Dosyanın kapağının ortasına, üzerinde daktilo ile yazılmış "No.3 Kenan Özbel (çizen ve yazan) Sivas çorapları" ibaresi bulunan bir etiket yapıştırılmış. Kapak sayfasında ise Kenan Özbel'in hazırladığı "Sivas Köy Çorapları" başlığı ve bir desen yer almakta. Eserin kaleme alınma tarihini gösteren bir kayıt bulunmamakta, ancak, Özbel'in diğer eserlerinin basılış tarihini dikkate alarak, bu çalışmanın da 1947–1949 yıllarında hazırlandığı ileri sürülebilir.

İlk sayfada, 10x30 ebadında iki sütunda "Önsöz" bulunmaktadır. Özbel, bu önsözde Türkiye'de kadın el sanatlarının başında örme işlerinin geldiğini belirtmekte, bunlar arasında da çorapların özel bir yeri olduğunu vurgulamaktadır. Sivas çorapları üzerine şu tesbitte bulunmaktadır:

"...Sivas'ta şehre inen köylülerin hangi köyden olduklarını çoraplarından anlamak mümkündür... Meselâ: Bazı köylüler arasında evli, bekâr, veya evlenmiş olanlarla çoban, arabacı ve büyük arazi sahipleri yanında çalışan işçileri çoraplarından ayırt etmek kabildir. Diğer bazı köylerde ise aynı kökten olan bir ailenin aynı renk ve şekillerle örülmüş çorap giydikleri de görülür."

Bundan sonraki beş sayfalık bölüm, "Sivas Çoraplarında Motifler" başlığını taşımakta.

Bu bölümde kısaca, çorapların kimler tarafından nasıl örüldüğü, motiflerin nasıl bulunduğu anlatılmakta ve genel olarak çoraplardaki motifler: 1-Sembolik motifler, 2-Çiçek ve meyveler, 3-Hayvan şekilleri, 4-Eşya şekilleri, 5-Mimari şekiller ve ulaştırma vasıtaları, 6-Hazır motifler ve 7-Tılsımlı motifler olarak sınıflandırılmakta.

Burada yer alan bir dipnottan yazarın belirtilen sınıflandırmanın dışında kalan az sayıdaki çoraplar ile ilgili olarak da bir kitap hazırlamakta olduğu anlaşılmaktadır. Kim bilir, belki günün birinde ona da rastlarız.

Daha sonraki kısma "Motiflerin Çoraplara Tatbiki" başlığı konmuş. Burada çorapların üç formda örüldüğü ve beş türe ayrıldığı belirtilmektedir. Her biri hakkında detaylı bilgilerin verildiği bu türler: lastikli çorap, Kürt veya Yörük çorabı, düzgü çorap, kanalı çorap ve düz boy çorabıdır. Bu ayrımın yapıldığı sayfada çini mürekkebi ile yapılmış altı desen de mevcut.

Arkadan "Çoraplarda Renk" konusu üzerinde duruluyor.

Eserin 11–47. sayfalarında türlerine göre çorap desenleri çizimleri ve fotoğraflar yer almaktadır. Guvaş boya ile yapılan ve bizzat sanatçının elinden çıkan 191 desenin her biri çerçevelenip asılacak nitelikte. Burada desenlerle ilgili olarak ayrıca 8 fotoğraf yer verilmiş. Ardından gelen 14 fotoğraf da belgesel nitelik taşımaktadır.

Çalışmanın son kısmında "Motif Adlarını Açıklayan Cetvel" yer alıyor. Buradan rastgele birkaç örnek aktarıyoruz:

Çelenk

"5-Ayna: Uğurlu sayılan bir şekildir. Erkek çoraplarında tesadüf edilir.

21-Bıdık: Güzel manasına kullanılır. Kadın çoraplarında bulunur.

38-Muhaccere: Pencere manasına kullanılır. Kadın ve erkek çoraplarında bulunur.

47-Vah yandım: Bu motif hakkında ayrıca (ah yandım vah yandım bu çorabı giyip bu gece bize gelesin) denilmektedir. Bu ise tamamıyla örücüler tarafından yapılmıştır. Erkek çoraplarında bulunur.

93-Gönül çengeli: Gönül işlerinde tesirli olduğuna inanılan tılsımlı bir motiftir. Kadın çoraplarında bulunur.

96-Aynalı: Yeni damatlara mahsus çoraplarda bulunur.

151-Kâse: Hamile kadınların ayağına giydirilen çoraplarda bulunan bir nevi motiftir.

181-Muskalı: Nazar değmesinde uğurlu sayılır. Çocuk çoraplarında bulunur."

Kanımızca, günümüze kadar bilinmeyen bu eserin yayınlanması sadece Sivas değil, Türkiye kültür tarihine büyük bir katkı sağlayacaktır. ■

Eseri kullanmama izin veren Sanat Kitabevi sahibi Ahmet Yüksele teşekkür ederim.

Sunset
Complete